

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ
Кафедра теорії і методики дошкільного виховання та початкового
навчання**

**Екологічне виховання дітей
молодшого дошкільного віку**

Херсон 2008

ББК 74. 200.514

УДК 372.32

Карташова І.І. Екологічне виховання дітей молодшого дошкільного віку – Херсон: РПО, 2008. – 79 с.

Даний посібник розкриває підходи до організації екологічного виховання дошкільнят молодшої групи. Запропоновано форми розвитку екологічних вмінь дошкільнят знайомитися з природними явищами, вести фенологічні спостереження. Надано методичні поради вихователям з організації різних форм роботи дошкільнят у природі.

Методичний посібник адресовано вихователям дошкільних заходів школи, студентам вищих навчальних закладів відповідних спеціальностей.

Рецензенти:

Вишневська Л.В. – кандидат педагогічних наук, доцент Херсонського державного університету;

Воронюк І.В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Друкується за ухвалою кафедри теорії і методики дошкільного виховання та початкового навчання (протокол №9 від 28.11.08)

Зміст

Передмова	4
Сутність екологічного виховання	
1. Розвиток екологічного виховання в історичному аспекті.....	5
2. Структура екологічного виховання дітей.....	11
Форми розвитку екологічних вмінь дошкільнят молодшого віку	
1. Організація ознайомлення дітей з природою.....	20
2. Розвиток екологічних вмінь дітей при ознайомленні з природними явищами.....	32
2.1.Формування вмінь фенологічних (сезонних) спостережень.....	32
2.2. Формування дослідницьких вмінь дошкільнят.....	41
3. Гра як форма екологічного виховання малят.....	43
3.1. Виховне значення гри.....	43
3.2. Конструювання екологічної гри.....	53
Список рекомендованої літератури	63
Додатки	

Передмова

Екологічне виховання й освіта передбачають формування у дітей знань і уявлень про навколишній світ, що включає природу і суспільство; розуміння взаємозв'язку між цими складовими світу і взаємозалежності; вироблення правильних форм взаємодії з навколишнім середовищем; розвиток емоційно-позитивного ставлення до природи. Екологічна культура особистості припускає наявність у людини певних знань і переконань, готовність до діяльності, а також володіння практичними діями, що узгоджуються з вимогами розумного, дбайливого ставлення до природи.

Особливу увагу при роботі з дітьми молодшого віку слід приділяти вихованню дбайливого ставлення до природи, формуванню вміння дотримуватись елементарних правил поведінки у взаємодії з природою.

Робота в даному напрямку здійснюється на заняттях, у процесі спостережень, цільових екскурсій, читання художніх творів, різних ігор і розваг, трудової й продуктивної діяльності.

Необхідно організувати навчально-виховний процес так, щоб діти прагнули пізнавати навколишній світ, уміли встановлювати взаємозв'язки (як людина залежить від природи і впливає на неї, як рослини пов'язані з повітрям і водою тощо) і могли застосувати отримані знання у своїй практичній діяльності. Цьому сприяють спеціально створені вихователем проблемні ситуації та різні ігри. Для дітей дошкільного віку необхідно вибирати ті ігри, які зрозумілі їм, доступні за віком і не суперечать принципам екологічного виховання.

Розроблені методичні поради з організації екологічного виховання дітей молодшого дошкільного віку будуть в нагоді вихователям, батькам та студентам – майбутнім вихователям дитячих виховних закладів.

Сутність екологічного виховання

1. Розвиток екологічного виховання в історичному аспекті

Цілі і зміст екологічного виховання завжди мали історичну зумовленість. Ступінь розвитку промисловості, науки і всього суспільства визначали спрямованість екологічного виховання підростаючого покоління. Розглянемо деякі етапи становлення і розвитку екологічного виховання в межах біологічної.

Розвиток екології як науки пов'язаний з первинним пізнанням рослин, тварин, умов оточуючого середовища і фактично співпадає з практичним освоєнням природи людством. Матеріали про природні екологічні явища з давніх часів включалися у зміст освіти.

До XVIII ст. у Російській імперії, до складу якої входила Україна, натуралістична просвіта здійснювалась на основі застарілих доісторичних та середньовічних джерел („Луцідарус”(XVI ст.), „Бестіарій” (XVII ст.)). Зміни були викликані тільки зусиллями Петра I. Вперше на русі він впровадив світську освіту. Природничі науки слугували лише додатком, що забезпечував професійну гідність використовувати природні ресурси й організувати різні виробництва у зв'язку з розвитком промисловості в Росії. У цьому відношенні цікава праця „Зерцало естествозрительное”, надруковане у 1712 р на гроші Івана Короткого. Ця праця являла собою курс „естественной философии” у світлі аристотелевської філософії, а знання про природу були поверхневі у суміші з вигадками.

У той час вчені – природники С.П. Крашенініков (1711-1755), І.Г. Гмелін (1709-1765), Г.В. Стеллер (1709-1746), М.В. Ломоносов (1711-1765), П. С. Паллас (1741-1811), В.Ф. Зуєв (1752-1794) своїми експериментальними дослідженнями, подорожами по Росії відкривали для

науки і практики тваринний, рослинний світ, описували ґрунти, клімат і надра держави.

Таким чином, наприкінці XVIII ст., коли у школах Росії загальної народної освіти вводиться природознавство, у біологічній науці були накопичені різноманітні факти екологічного змісту.

Природознавство як навчальний предмет під назвою „Естественная история” вперше увійшло в школу Росії у 1786 р. У цьому же році було видано перший підручник, написаний академіком В.Ф. Зуєвим, - „Начертание естественной истории, изданное для народных училищ Российской империи на высочайшему повелению царствующей Екатерины Второй”.

Слід особливо підкреслити, що В.Ф. Зуєв залучив у шкільний підручник поряд з пануючими тоді морфологією і систематикою великий обсяг фактичного матеріалу з екології рослин і тварин, про навколишнє середовище.

Підручник В.Ф. Зуєва сприяв розвитку правильного світогляду, збуджував інтерес до пізнання біологічних і екологічних особливостей організмів, що існують в різних умовах, готував учнів до життя.

Знання з екології у середині XIX ст. були найбільш передовими у природознавстві, тому що відображали ідеї про мінливість організмів, про їх залежність від умов середовища, походження видів, про причинність даних явищ, розвивали погляди на еволюцію органічного світу.

Сучасне значення екологічна освіта набула наприкінці XX ст., а спочатку мова йшла тільки про екологізацію навчального матеріалу з біології.

Так, розгорнуте обґрунтування вимоги вивчення рослин і тварин у тісному взаємозв'язку з оточуючим середовищем дає і здійснює у другій половині XIX ст. О.Я. Герд (1841 - 1888). Видатний педагог – природознавець, який вперше переклав російською мовою працю Ч. Дарвіна „Происхождение видов”, стає прихильником проведення еволюційних ідей в школу, виступає проти систематичних описів і убозтва шкільного

природознавства тих часів, „не даючих ученику пищу для ума, не вызывающего у него интереса к учению и к природе”.

Завданням вивченням природознавства, на думку О. Герда, є встановлення причинно – наслідкових зв'язків і відношень між явищами в природі, щоб учень міг не тільки бачити і знати різноманітні форми живих організмів, а й з'ясувати залежність їх від середовища: світла, тепла, ґрунту, повітря. В окремих статтях („Дерево зимою”, 1866) і передмові до свого підручника („Краткий курс естествознания”, 1877) він підкреслює необхідність вивчення живих організмів у взаємозв'язку з оточуючим середовищем, що забезпечує розуміння важливих закономірностей і явищ природи і зумовлює формування „правильного” світогляду.

На думку Герда, кінцевою метою курсу природознавства в загальноосвітньому закладі повинно бути формування у учнів певного світогляду, що відповідає сучасному стану природничих наук. Він закликає викладачів дати учням цілісне уявлення про оточуючий світ, про пристосованість організмів, про мінливість форм. З цією метою О.Я. Герд вводить до шкільного змісту приклади з природного оточення, наприклад, сосна чи дуб, що виростили у лісі чи на відкритому місці тощо. З того часу подібний підхід постійно спостерігається у змісті шкільних підручників.

У зв'язку зі світоглядною значущістю екологічних матеріалів останні розглядаються як важливий елемент виховання школярів. Були також визначені шляхи і засоби їх застосування в школі: екскурсії в природу, практичні роботи на уроці, спостереження за рослинами й тваринами, постановка дослідів, використання на уроках натуральних об'єктів.

Кращі педагоги, методисти, природодослідники того часу виступають за зближення школи з життям, за наукове відображення природних явищ у шкільному природознавстві. Так, Л. Севрук у „Методике начального обучения” (1902) пропонує вивчати рослини і тварини як живі істоти, у зв'язку з природними умовами їх існування, звертати увагу учнів на залежність властивостей і образа життя організмів від умов середовища. На

тих же підвалинах створюється ряд підручників з зоології (М.О. Мензібер, 1901), ботаніки (І.І. Полянський, 1904), практичні керівництва до уроків (Л.М. Ніконов, В.В. Половцов, Б.В. Райков).

На жаль, ці досягнення педагогічної науки і шкільного природознавства не були широко впроваджені у загальну освіту підростаючого покоління Російської держави, тому що саме шкільне природознавство в умовах реакційних заходів у просвіті ледве пробивало собі шлях. Лише з оновленням шкільного природознавства на початку ХХ ст., проблема використання питань екології в освіті молоді привернула до себе особливу увагу (1846 - 1924).

У 1902 р. Д.Н. Кайгородов створив програму з природознавства. У ній цілком по-новому, без врахування ідей, традицій і досягнень шкільного природознавства минулого було запропоновано вивчати живий світ за „общежитиями” (цим словом автор програми називав природні угруповання): ліс, сад, лука, річка.

Відомо, що Д.Н. Кайгородов запозичив програму й ідею „общежитий” у Ф. Юнге. Останній, працюючи шкільним вчителем у Пруссії, бажаючи оновити зміст навчання у школі, і знайомий з працями датського вченого К. Мебіуса про біоценоз, звернувся до нього за допомогою. Попрацювавши деякий час у гідробіологічній лабораторії під керівництвом Мебіуса, Ф. Юнге виконав і надрукував працю „Деревенский труд как общежитие”, де ознайомив читачів зі своїми висновками про „органічні закони” життя мешканців ставка і рекомендував включити ці знання у практику школи.

Вивчення живої природи за „общежитиями” було у розбіжності з традиційним у Росії розкриттям змісту природознавства за царствами природи й на засадах еволюційного вчення. До того ж, програма, запропонована Д. Кайгородовим, відкрито несла теологічне і антропологічне тлумачення природних явищ. Все це було кроками назад для шкіл Росії з її передовими методичними поглядами. У той же час ідея вивчення школярами живих організмів в їх природному оточенні виявилась плідною.

Для вчителів з'явилися книжки з популярним викладенням вчення про ліс, властивості ґрунту, розроблено значна кількість екскурсій в природу (Сукачов В.Н. „Экскурсия на торфяное болото”, 1908; Серебряков К.К. „Растительные сообщества”, 1916; Половцова В.Н. і Половцов В.В. „Ранневесенние растения леса”, 1903).

Дійсним провідником екологічних знань у російській школі став Валеріан Вікторович Половцов (1865 - 1918). Тільки його доробками екологічний матеріал набув статусу самостійного компонента у змісті науково – природничої освіти в школах Росії. Всі його наукові праці є педагогічним обґрунтуванням включення елементів екології в загальну освіту.

У той же час, І. Верхратський – засновник українського природознавства – своїм підручником „Ботаніка на низші класи середніх шкіл” доводить необхідність матеріалів екологічного характеру для з'ясування причинної залежності природних явищ. І. Верхратський разом з В. Половцовим вважали метою навчання формування матеріалістичного світогляду на основі розкриття еволюційних й екологічних ідей.

У 20-х рр. ХХ ст. поширюється думка про необхідність проведення численних екскурсій в природу (наприклад, у 5 класі до 10, а в окремих школах до 20 екскурсій на рік), велика увага приділяється практичним, дослідницьким, лабораторним роботам школярів. На допомогу школам організуються екскурсійні біологічні станції, педагогічні біостанції (якими керували В.Ф.Наталі, Б.Є.Райков), станції юних натуралістів (перша з яких була створена в 1918 р. у Москві Б.В. Всесвятським).

Поступово природознавство зводиться до сільськогосподарської практики. Ось характерний лозунг школярів тих років: «За більшовицьку сівбу в підшефному колгоспі», «Допоможемо виростити курчат». Заперечується необхідність шкільних кутків живої природи, екскурсій в природу, вирощування декоративних рослин на шкільній ділянці, ознайомлення з книгами про природу, естетичного виховання тощо. Таким

чином, у школярів формується нічим непохитний прагматизм ставлення до природи.

Такий стан справ починає змінюватися з 1932 р., коли в основу вивчення природи знов покладено принцип науковості змісту. Викладаються курси ботаніки, зоології, анатомії і фізіології людини, мінералогії і геології. З навчальним матеріалом пов'язується участь школярів у Днях птахів, Тижня лісу і саду, наукових вечорах і знову розробляються виховні аспекти в процесі вивчення біології.

Таким чином, протягом тривалого часу екологічна освіта школярів пов'язувалася переважно з набуттям ними знань під час вивчення біологічних, а також географічних дисциплін.

У післявоєнний період відомими ленінградськими методистами Н.М.Верзіліним і В.М.Корсунською виховне значення біологічної освіти стало розглядатися в зв'язку з формуванням світогляду особистості, розвитком мислення, становленням культури праці, естетичним і етичним вихованням. При цьому особлива увага приділялася неприпустимості проникнення ідеалістичних уявлень у педагогічний процес. Вчителю рекомендувалося «не допускати «внешней образности» при викладі наукового матеріалу (під «внешней образностью», у першу чергу, малися на увазі анімізація й антропоморфізація), адже, із погляду картезіанської науки, між живими істотами і людиною повинно лежати якесь якісне провалля, обумовлене психологічною роз'єднаністю людини і природи, її об'єктним сприйняттям.

У той же час неприпустимими вважалися уявлення про те, що «все в природі створене і існує для користі людини» (абсолютний прагматизм). Таким чином, формально проголошуючи боротьбу з антропоцентризмом у біологічній освіті, педагоги реально отримували методичні настанови щодо формування у школярів антропоцентричного типу екологічної свідомості.

Посилення уваги до проблеми охорони природи на початку 70-х рр. призвело до активної пропаганди екологічних знань. У цей час з'являється

термін “природоохоронне просвітництво”. До кінця 70-х широке поширення одержує поняття “комплексна, соціальна, глобальна екологія», що найбільш адекватно відображає сутність досліджень взаємодії людини і суспільства в цілому з природою”.

У зв’язку з цим замість “природоохоронної освіти” стали говорити про “екологічну освіту”. Останній термін устоявся і став загальноприйнятим. У педагогічній теорії це коло питань стало розроблятися в руслі нової галузі педагогічного знання – теорії і методики екологічної освіти, що опрацьовує зміст, принципи, методи і форми екологічної освіти. Екологічна освіта включає в себе основний розділ – екологічне виховання, яке здійснюється на всіх рівнях освіти у відповідних навчально-виховних закладах: дитячих садках, загальноосвітніх навчальних закладах, вищих навчальних закладах освіти.

2. Структура екологічного виховання дітей

Проблема виховання в аспектах педагогіки й методики навчання біології нині стає дедалі актуальнішою, оскільки внаслідок глибоких трансформацій в ідеології суспільного життя й системи виховання в сучасному світі суттєво змінюються пріоритети цінностей. Значну увагу звернено на розвиток людини як особистості, формування її наукового світогляду, менталітету, моральності, гуманності, естетичного смаку, екологічної культури, етичного ставлення до природи.

Метою виховання, ґрунтованого на ідеях гуманізму, є допомога в становленні учня як особистості, усвідомленні ним власних потреб та інтересів. Суть виховання на сучасному етапі полягає в цілеспрямованому перетворенні соціального досвіду на досвід особистий, який сприяє залученню індивіда до всього багатства людської культури.

Виховання є глибоко національним за суттю, змістом і характером, що означає виховання дітей на культурно-історичному досвіді свого народу, його звичаях, багатівікових традиціях і духовних ідеалах. Через пошану до свого народу в дітей виховується повага до інших народів.

Екологічне виховання формування відповідального і дбайливого ставлення до природи, що базується на екологічній свідомості. Це передбачає дотримання моральних і правових принципів природокористування й пропаганду ідей щодо його оптимізації, активну діяльність із вивчення й охорони природи своєї місцевості.

Екологічна вихованість це єдність екологічної свідомості та екологічної поведінки. На формування екологічної свідомості впливають екологічні знання й переконання. *Екологічні знання* здобуваються на уроках біології і, розширюючися й уточнюючися протягом багатьох занять, перетворюються на *переконання* в необхідності жити в гармонії з природою.

Екологічна свідомість це глибоке розуміння нерозривного зв'язку людини з природою, залежності добробуту людей від цілісності й порівняної незмінності їхнього середовища проживання. Це найвищий рівень усвідомлення людиною свого місця та значення в еволюції біосфери у зв'язку з бурхливим розвитком науки і технологій.

Екологічна поведінка складається з окремих учинків (сукупність відносин, конкретних дій, умінь і навичок) і ставлень людини до них. На формування ставлень впливають цілі й мотиви особистості, й формуються вони з роками, і не так на уроках, як у позакласній і позашкільній діяльності.

Результатом екологічного виховання є формування екологічної культури кожної людини й суспільства загалом. *Екологічна культура* це поведінка й життя людини й суспільства на основі пізнання та використання законів розвитку природи з урахуванням близьких і віддалених наслідків змін природного середовища під впливом людської діяльності.

Формування екологічної культури можливе за умови, що до змісту шкільної освіти входитимуть такі головні елементи: система знань про

взаємодію природи й суспільства; ціннісні екологічні орієнтації; система норм і правил ставлення до природи; вміння та навички з її вивчення та охорони.

Доцільність будь-якої з форм екологічної освіти й виховання визначається дидактичною метою, змістом, методами навчальної діяльності та обсягами конкретної природоохоронної роботи учнів у довкіллі.

Методика ознайомлення дошкільників з природою розглядалася в працях З. А. Веретенникової, Е. І. Залкінд, Л. А. Каменевої, Н. Н. Кондратьєвої, В. І. Логінової, Л. М. Маневцевої, М. М. Марківської, П. Р. Саморукової, З. Д. Сизенко-Казанець, В. Г. Фокіної та інших авторів.

Екологічна освіта дошкільників – порівняно новий напрямок у дошкільній педагогіці – вирішується здебільшого на основі формування природознавчих знань, що засвоюються на етапах дошкільного дитинства (Н. Н. Вересова, Н. Н. Кондратьєва, З. Н. Ніколаєва, Н. А. Рижова, П. Г. Саморукова та ін.).

Екологічна культура складається з таких компонентів:

- екологічні знання і вміння;
- екологічне мислення;
- ціннісні орієнтації;
- екологічно виправдана поведінка.

Особливу увагу при роботі з дітьми цього віку слід приділяти вихованню дбайливого ставлення до природи, формуванню вміння дотримуватись елементарних правил поведінки у взаємодії з природою.

Реалізація мети розділу іде через розв'язання таких завдань:

- уточнення і поглиблення знань про рослини, тварин і природні явища;
- формування знань про життєво необхідні умови для людини, тварин і рослин (живлення, зростання, розвиток);
- формування елементарних уявлень про причинно-наслідкові зв'язки всередині природного комплексу;
- розвиток гуманного емоційно-доброзичливого і дбайливого

- ставлення до навколишнього світу;
- формування потреби піклуватися про чистоту у своїй групі;
  - ознайомлення з природними чинниками, що впливають на здоров'я людини;
  - формування звички раціонально використовувати воду;
  - набуття вміння правильно взаємодіяти з навколишнім світом (елементарні правила поведінки в природі);
  - розвиток пізнавального інтересу до навколишнього світу;
  - формування естетичного ставлення до навколишнього світу.

Для реалізації цілей і завдань розділу передбачається слідування принципам: системності, сезонності, віковій адресності, інтеграції, координації діяльності педагогів, спадкоємності взаємодії з дитиною в умовах дошкільної установи і сім'ї.

Систематичне і послідовне знайомство з навколишнім світом розвиває мовлення, пам'ять, мислення, уяву та сприяє всебічному розвитку дитини.

У дошкільній установі мають бути створені умови для ознайомлення дітей з природою: у груповій кімнаті, куточку природи, на території дитячого садка.

Інформація, яку діти отримують, має бути науково достовірною і в той же час доступною для їхнього розуміння.

Робота в даному напрямку здійснюється на заняттях, у процесі спостережень, цільових екскурсій, читання художніх творів, різних ігор і розваг, трудової й продуктивної діяльності.

Для більш успішного засвоєння матеріалу доцільно використовувати такі форми роботи, як інтегровані заняття, експериментування, перегляд відеофільмів і телепередач, а також проходження спеціально розробленого екологічного маршруту – екологічної стежки. Екологічна стежка — це демонстраційний маршрут, що проходить через різні природні об'єкти і використовується для цілей екологічної освіти. Вибираючи маршрут, слід враховувати кілька умов:

- доступність для відвідувань;
- естетичну привабливість;
- інформаційну ємність.

Доцільно організувати екологічну стежку так, щоб можна було познайомити дітей з різними природними явищами, з живими і неживими об'єктами; провести спостереження, організувати гру. Педагоги дошкільної установи повинні скласти паспорт екологічної стежки. Екологічна стежка може проходити в будівлі ДНЗ і на його території, а також у природних або наближених до них умовах (парк, сквер, ліс). У цьому випадку мають бути враховані місце розташування дошкільної установи, а також регіональні та місцеві умови. Наприклад, маршрут екологічної стежини (у природних умовах, на повітрі) для дітей підготовчої групи може складатися з таких стоянок:

- квітник;
- листяні дерева;
- хвойні дерева;
- чагарники;
- водоймище;
- шпаківня;
- пеньок;
- дерево, що росте на даху будівлі;
- мурашник.

У груповій кімнаті рослини й тварини мають розміщуватися відповідно до природовідповідних умов. Головне, щоб вони були частиною навчально-виховного процесу і були абсолютно безпечні для життя і здоров'я дітей. (Звертаємо особливу увагу: дорослий повинен знати, чи є в групі діти з алергійними захворюваннями, щоб виключити рослини і тварин, що є алергенами.) Приймати тварин у ДНЗ необхідно з дозволу ветеринарного лікаря, ставити їх на облік і своєчасно робити щеплення. Підбір тварин здійс-

нюється з урахуванням віку і стану дітей. Неприпустимо брати до освітніх установ бродячих тварин!

Слід віддавати перевагу рослинам, що очищують повітря від пилу і бактерій, поглинають шкідливі речовини. Для підтримання чистоти необхідно здійснювати щоденний догляд за рослинами і тваринами. Догляд за рослинами (окрім поливу) і за тваринами здійснює тільки персонал ДНЗ. Педагоги залучають дітей до виконання окремих доручень.

У куточку природи рекомендується мати природний і викидний матеріал для виготовлення різних виробів. Він має зберігатися в естетично оформлених коробках і викладатися в міру потреби.

Якщо в дошкільній установі є кімната природи, тобто спеціально виділене приміщення для утримання тварин і рослин, а також кабінет природи (екології), в якому створені необхідні умови для проведення занять, там можна влаштувати міні-город: висадити до ящиків із землею цибулю, овес і горох.

Екологічне виховання необхідно здійснювати з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей. При цьому особливу увагу слід приділяти таким темам, як: “Природа і здоров’я”, “Харчування і здоров’я”, “Сонце, повітря і вода — наші вірні друзі!”, “Наші менші друзі” та іншим.

Необхідно організувати навчально-виховний процес так, щоб діти прагнули пізнавати навколишній світ, уміли встановлювати взаємозв’язки (як людина залежить від природи і впливає на неї, як рослини пов’язані з повітрям і водою тощо) і могли застосувати отримані знання у своїй практичній діяльності. Цьому сприяють спеціально створені вихователем проблемні ситуації та різні ігри. Для дітей дошкільного віку необхідно вибирати ті ігри, які зрозумілі їм, доступні за віком і не суперечать принципам екологічного виховання.

Особливе значення слід приділяти спільній роботі батьків і дітей. За участю батьків можна організувати заходи, присвячені екологічним святкам: 22 березня – Всесвітній день води, 1 квітня – Міжнародний день птахів, 22

квітня – Міжнародний день Землі, 22 травня – Міжнародний день біорізноманітності, 5 червня – Всесвітній день охорони навколишнього середовища, 4 жовтня – Всесвітній день тварин.

У роботі з ознайомлення з навколишнім світом необхідно враховувати регіональний компонент (природу рідного краю, народні традиції, краєзнавство).

Вихователь повинен постійно підвищувати свою кваліфікацію, щоб освоювати новий програмний розділ.

Педагог може на свій розсуд варіативно використовувати освітній матеріал цього посібника.

У кінці навчального року для перевірки ефективності роботи за даним розділом доцільно провести діагностичне обстеження дітей.

Зміст екологічного виховання

Перша молодша група (від двох до трьох років)

Сприяти інтересу дітей до об'єктів природи: уточнювати уявлення дітей про рослини (трава, дерева), навчати розглядати кімнатні рослини (вирізняти листя і квіти), спостерігати за свійськими тваринами (кішка з кошенятами, собака з цуценятами і т. д.) знайомити із свійськими птицями (півник, курочка з курчатами) і птахами на ділянці дитячого садка (ворона, горобець і т. п.).

Відзначати характерні ознаки свійських тварин (кішка нявкає, собака гавкає тощо).

Навчати дітей розрізняти і називати таких тварин, як заєць, ведмідь, лисиця (в процесі читання казок, потішок; розгляду ілюстрацій, картин та іграшок). Формувати вміння виокремлювати їхні характерні особливості (у зайця довгі вуха, лисиця руда, і у неї довгий пухнастий хвіст, ведмідь клишоногий тощо).

Показати дітям золоту рибку, що плаває в акваріумі.

У процесі спостережень показати відмінні особливості тварин, птахів і риб.

Навчати розрізняти – за зовнішнім виглядом і смаком – найбільш поширені овочі та фрукти тієї місцевості, де живе дитина.

Спостерігати з дітьми за красою природних явищ (падає сніг – снігопад, кружляє листя – листопад, у небі з'явилася веселка, розквітли квіти). Розповідати про сезонні зміни в природі.

Формувати інтерес до об'єктів природи, доброзичливе ставлення до живих істот і емоційну чуйність на спілкування з ними.

У процесі ігор знайомити дітей з властивостями води і піску.

Пояснювати дітям правила поведінки на ділянці (у сквері, в лісі).

До кінця року діти можуть:

- Разом із дорослим піклуватися про живих істот: поливати кімнатні рослини, годувати птахів, риб і т. п.
- Розпізнавати і називати деяких тварин і їхніх дитинчат.
- Знати основні норми і правила поведінки в навколишньому оточенні.

Зміст екологічного виховання

Друга молодша група (від трьох до чотирьох років)

Формувати у дітей інтерес до явищ природи. Продовжувати вчити дітей визначати стан погоди (холодно, тепло, спекотно, йде дощ, дме вітер), знайомити з деякими характерними особливостями пір року (опадає листя, випав сніг, побігли струмки, розквітли квіти тощо).

Формувати елементарні уявлення про деякі рослини рідного краю. Познайомити дітей з назвами кімнатних рослин, що мають яскраво виражені характерні ознаки (форма листя, забарвлення квітів). Навчати розрізняти і називати стебло, листя, квітку. Показати, що для зростання рослини потрібні земля, вода і повітря.

Формувати вміння розрізняти за зовнішнім виглядом і смаком деякі овочі та фрукти (з урахуванням місцевих умов).

Продовжувати знайомити зі свійськими тваринами і їхніми дитинчатами, особливостями їхнього пересування і живлення. Дати первинні уявлення про диких тварин (живуть у лісі).

Навчати називати відмінні особливості зовнішнього вигляду знайомих тварин (лисиця – руда, у неї довгий, пухнастий хвіст).

Розширювати уявлення дітей про те, що акваріумні рибки живуть у воді, плавають, їдять корм. Навчати розпізнавати на вигляд жабу; розповісти, що жаба стрибає і квакає. Показати таких комах, як метелик, жук; розповісти, що у них є крила і вони літають. Продовжувати знайомити з мешканцями куточка природи, навчати спостерігати за тим, як дорослі доглядають за ними. Розповідати дітям про ознаки живих і неживих об'єктів. Закріплювати знання про властивості води і піску. Формувати елементарні етичні уявлення про хороші й погані вчинки; навчати допомагати дорослим.

Виховувати дбайливе ставлення до природи, навчати звертати увагу на її красу.

Навчати дітей встановлювати прості взаємозв'язки в навколишньому світі.

До кінця року діти можуть:

- Знати деяких домашніх і диких тварин.
- Спільно з дорослими годувати тварин, птахів, риб; поливати рослини.
- Піклуватися про чистоту приміщення і ділянки.
- Брати посильну участь в охороні довкілля (без потреби не зривати рослини, не ламати гілки дерев і кущів, не лякати тварин; не знищувати гусені, черв'яків, метеликів, жуків).

Форми розвитку екологічних вмінь дошкільнят молодшого віку

1. Організація ознайомлення дітей з природою

Перша молодша група (від двох до трьох років)

Організовані заняття з ознайомлення з природою і екологічного виховання з дітьми третього року життя проводять 1–2 рази на місяць. Виховально-освітня робота здійснюється впродовж цілого року в процесі різноманітних видів діяльності: прогулянок, спостережень, ігор, індивідуальних бесід з дітьми тощо. Необхідно формувати у дітей інтерес до природних об'єктів, доброзичливе ставлення до живих істот, емоційну чуйність на спілкування з ними. Слід навчати дітей норм і правил поведінки в навколишньому оточенні; в процесі спільних ігор формувати у них доброзичливе ставлення до однолітків і вміння взаємодіяти одне з одним. Слід заохочувати вчинки малюків, спрямовані на надання допомоги іншим дітям. Ознайомлення з природою потрібно починати з найближчого оточення. Для цього слід створити необхідні умови в груповій кімнаті і на ділянці дитячого садка.

За допомогою іграшок і малюнків можна познайомити дітей зі свійськими та хатніми тваринами – кішкою, собакою, коровою; навчити розпізнавати і називати цих тварин і їхніх дитинчат (кішка з кошенятами, собака з цуценятами, корова з телятами).

Слід розвивати в дітей інтерес до живих істот, бажання розглядати їх справжніх і на картинах; формувати доброзичливе ставлення до них. При розгляді картин, на яких зображені тварини, можна поставити дітям такі запитання: “Хто намальований на картині? Що робить кішка (собака, корова)? Що є у тварини на голові? Як називаються дитинчата кішки (собаки, корови)? Якого вони кольору? Що роблять кошенята (щенята, телята)? Що люблять їсти кішка і кошенята (собака і цуценята, корова і

телята)? Як кішка і кошенята нявкають (собака і цуценята гавкають, корова і телята мукають)?”. Питання мають бути короткими і зрозумілими дітям.

Педагог повинен ділитися з дітьми своїми враженнями від зустрічей зі свійськими та хатніми тваринами. Якщо вдома у дитини є кішка або собака, можна попросити її розповісти про них; запитати, якого вони кольору, чим харчуються, як їх звать. Поговоріть із дітьми про те, як потрібно піклуватися про свійських тварин.

Порекомендуйте батькам залучати дітей до догляду за хатніми вихованцями (налити в миску молоко для кішки, воду для собаки).

За наявності необхідних умов доцільно організувати спостереження за свійськими птахами. Якщо такої можливості немає, для знайомства слід використовувати іграшки або картинки із зображенням птахів. У груповій кімнаті можна оформити об’ємну панораму пташиного двору і провести заняття “Півник і його сімейка”.

Мета заняття – розширювати знання дітей про свійських птахів — півника, курочку, курчат; показати їхні характерні особливості; навчати проявляти турботу про них. Педагог загадує дітям загадки про півника і курочку (на власний вибір):

Я – гарний співунець,
Червоний маю гребінець.
Устаю я рано на зорі,
Співаю голосні пісні.
Двійчаста борода,
Розгониста хода,
Іде, як цар по трону,
На голові корона.
(Півник)

Дивиться на землю,
Як зерно клює.
Дивиться на небо,
Як водичку п’є
(Курка)

Тук-тук-тук! Несміливий чути стук.

То з яєчка, мов із хатки, Вилупилося ...
(*Курчатко*).

Потім педагог запитує: “Як півник співає?” – і просить показати, як він ходить. Звертає увагу дітей на те, як поважно тримає голову півник, як високо він піднімає ноги, як широко розставляє крила і махає ними. Пропонує дітям уважно розглянути півника й курочку, поміркувати й сказати, чим вони відрізняються; узагальнює відповіді дітей: “У півника великий червоний гребінець, а у курочки – маленький; у півника великий хвіст, а у курочки – маленький; на ногах у півника є шпори, а у курочки їх немає. Півник за розміром більший, ніж курочка”.

Педагог запитує у дітей: “Чим схожі курочка і півник?” – і узагальнює їхні відповіді: “У курочки і півника є тулуб, голова, хвіст і ноги. На голові є очі, дзьоб, гребінець і борідонька”. Потім вихователь показує дітям «куряче гніздо» з яйцями, висаджує курочку на гніздо і питає дітей: “Як ви думаєте, хто з’явиться з яєць?”.

Проводиться гра “Курка з курчатами”.

Вихователь бере на себе роль мами-курочки, призначає дитину на роль Грому, решта всіх дітей – курчата. Діти вільно рухаються під слова вірша “Курочка та курчата”:

Тихо тріснули яєчка
В мами-квочки у гніздечку:
Народилися малята –
Жовторотики-курчата.
З неба сонце припікає,
Мама з дітками гуляє.
Вчить травичку їх щипати,
Черв’ячків в землі шукати.
З неба дощик накрапає,
Мама діточок скликає:
– Ко-ко-ко, мої курчата,
– Йдіть швиденько всі до хати!
Наймолодшеньке курчатко

Не послухалось спочатку,
Та коли ударив грім,
То й воно побігло в дім.

На останніх словах пісні Грім схоплюється і біжить за курчатами, які тікають до мами-курки.

Після гри наступає сюрпризний момент: вихователь запрошує дітей подивитися на маленьких жовтеньких курчат, які з'явилися з яєць у гнізді (іграшки).

Курочка-чубарочка
По двору ходить,
Чубчик роздуває,
Малих діток скликає: “Ко-ко-ко”!

Педагог говорить дітям, що курчат багато, а курочка одна і півник один. Діти описують курчат і радіють їхній появі.

Вихователь розповідає дітям про те, що птахи – півник, курочка і курчата – це свійські тварини. Вони живуть на господарському дворі поряд із людиною, яка доглядає за ними; курочка несе яєчка. Запитує у дітей: “Чим можна пригостити півника, курочку і курчаток?” – і пропонує зліпити з пластиліну частування для них (черв'ячків і маленькі зернятка). Після виконання завдання діти кладуть виліплений корм в годівницю для курчат, курочки і півника.

Для закріплення знань дітей про тварин можна погратися з ними в гру “Великі і маленькі”. Педагог показує картинки із зображенням дорослих тварин і їхніх дитинчат, просить назвати їх: “Кішка з... (*кошеням*). Собака з... (*цуценям*). Коза з... (*козеням*)”.

У грі “Хто як кричить?” можна закріпити назви птахів і тварин, навчити дітей імітувати звуки, що їх видають тварини: кішка нявкає – няв-няв-няв, собака гавкає – гав-гав-гав, корова мукає – му-му-му тощо.

Вихователь повинен всіляко підтримувати інтерес дітей до живих. живих об'єктів, заохочувати бажання спілкуватися з ними. Разом із дорослим діти можуть погодувати птахів, подивитися, як вони клюють зернятка; на

прогулянці або з вікна групової кімнати постежити за птахами, які прилітають на ділянку (голуби, горобці, ворони). Слід звернути увагу малюків на те, як птахи махають крилами під час польоту, як ходять по землі, як клюють корм.

Познайомити дітей з дикими тваринами (заєць, лисиця, ведмідь) можна в процесі читання і розповіді казок “Маша і ведмідь”, “Теремок”, “Колобок” та ін. Розповідаючи дітям казку “Колобок”, покажіть гумові іграшки – колобка, зайця, вовка, ведмедя і лисицю. Під час пісеньки Колобка попросіть дітей підспівувати йому. Після розповіді казки можна провести гру-драматизацію. Потім поговоріть із дітьми за змістом казки; запропонуйте відповісти на запитання: “Кого випекла бабуся? Куди покотився Колобок? Кого Колобок зустрів у лісі? Що трапилося з Колобком? Чому з Колобком сталася біда?”. Слід підвести дітей до розуміння того, що потрібно слухатися старших. На занятті з малювання дітлахи можуть намалювати веселих колобків, яких лисиця не зможе з’їсти.

Частіше використовуйте в роботі з дітьми фольклорні твори, розповіді, вірші, пов’язані з тим або іншим природним явищем. Розглядаючи картини та ілюстрації, під час читання художніх і фольклорних творів, в процесі спостереження за живими об’єктами звертайте їхню увагу на характерні особливості тварин, учіть розрізняти і називати частини тіла тварин (голова, тулуб, хвіст і ноги).

Прочитайте дітям загадки, пісні та потішки про тварин:

На сонечку гріється,
Без водички миється,
М’які лапки має,
Усіх мишей лякає.
(Кішка.)

* * *

Попереду – пятачок,
Позаду – гапличок,

Посередині – спинка,
А на ній – щетинка.
(Порося.)

Поговоріть із дітлахами за змістом загадок.

Підводьте дітей до розуміння того, що тварини ходять і бігають по землі; птахи літають у повітрі, ходять і стрибають по землі; риби плавають у воді; спонукайте висловлювати своє захоплення: пухнасте кошеня, маленьке цуценя, красива рибка і т. д.

Для розгляду принесіть у групову кімнату золоту рибку і випустіть її в акваріум. Учíte дітей спостерігати за живими об'єктами. Уточніть, що риби живуть у воді. Покажіть, що в рибки є тулуб, голова, хвостик і плавники; на голові – очі і рот. Запитайте, чим жива рибка відрізняється від іграшкової. Закріплюйте знання дітей про те, що жива рибка плаває, дихає, бачить і їсть. Запропонуйте їм погодувати рибку, зверніть увагу на те, як вона ловить корм ротом.

Під час розгляду кімнатних рослин звертайте увагу дітей на красу листя і квітів, що розквітли. Квітучі рослини слід розглядати впродовж декількох днів. Покажіть, як треба правильно поливати кімнатні рослини (нахилити лійку і лити воду під корінь), мити їх, обприскувати і протирати листя. Якщо дитина виявляє бажання допомагати дорослим, доручіть їй протерти велике листя, полити рослини (при цьому вихователь повинен повторити показ, а дитина виконати дію). Запитайте, чому потрібно поливати рослини. Хай дитина висловить свою точку зору, навіть якщо вона неправильна. Після цього розкажіть, що, якщо рослину довго не поливати, вона зів'яне й може загинути. Допоможіть дітям побачити зміни, що відбуваються з рослиною впродовж певного часу, – з'явилися нові листочки, рослина зацвіла. Учíte правильно вживати слова: дерево, трава, квіти. Заохочуйте бажання дітей допомагати дорослим.

Під час прогулянок продовжуйте знайомити малюків із різноманітною палітрою квітів, звуків, запахів; формуйте естетичне ставлення до

навколишньої природи в процесі спостережень. Наприклад, навесні можна звернути увагу дітей на першу траву, що з'явилася (травичка ніжна, зелененька, шовковиста); на кульбаби, що розквітли (кульбаби як маленькі сонечка на поляні); на спів птахів (горобці весело цвірінчать).

Формуйте доброзичливе ставлення дітей до оточуючого, допомагайте бачити красу природних явищ (веселка в небі, яскраве сонце, блакитне небо тощо). Підведіть їх до розуміння того, що не можна без потреби рвати рослини, топтати траву і квіти, ламати гілки дерев.

Твори фольклору сприяють розумінню дітьми молодшого віку навколишнього простору. Можна прочитати малюкам потішки: “Пішов котик на торжок...”, “Бігла ліском лиса з козубцем», “Сонечко, відеречко...”; розповісти казки: “Козенята і вовк”, “Маша і ведмідь”, “Семеро буцаються” та ін. Після читання слід поговорити з дітьми за змістом творів.

Друга молодша група (від трьох до чотирьох років)

Організовані заняття в другій молодшій групі проводять 1 – 2 рази на місяць – з вересня по травень.

В інших видах діяльності (в процесі ігор, спостережень, читання художньої літератури) вчать бути уважними до людей і дбайливо ставитися до рослин і тварин (милуватися квітами, спостерігати за метеликами, жуками, розглядати черв'яків і т. п.).

Слід показати дітям різноманіття навколишнього світу природи; доступно пояснити, чому потрібно любити і берегти природу; підтримувати їхнє бажання пізнавати навколишній світ.

Педагог повинен допомагати дітям встановлювати прості взаємозв'язки в навколишньому світі; формувати елементарні етичні уявлення стосовно правил поведінки, хороших і поганих вчинків.

Дітям четвертого року життя доступні прості етично-екологічні оцінки.

У цьому віці у дітей продовжують формувати навички особистої гігієни; їм пояснюють, що можна їсти тільки миті овочі і фрукти; не можна їсти їжу, що впала на підлогу; потрібно мити руки після будь-якого забруднення і перед їжею; необхідно тримати тіло в чистоті, стригти нігті, мити ноги перед сном, користуватися носовою хусткою тощо. Дитина повинна знати, що запорука здоров'я і краси – в чистоті, охайності, акуратності.

У ході цілеспрямованих спостережень дітей підводять до розуміння того, що в природі від сезону до сезону відбуваються різні зміни.

Дітей продовжують знайомити з деякими свійськими та хатніми тваринами, особливостями їхнього пересування, поведінки і харчування; дають елементарні поняття про житло собаки (будку); формують відчуття відповідальності за тварин, які живуть поряд із людиною; вчать правильно поводитися з ними (не можна чіпати чужих тварин; зі своїми вихованцями потрібно не тільки гратися, ласкаво розмовляти, але і в потрібний момент напоїти, нагодувати). На прогулянці можна організувати спостереження за людьми, які гуляють зі своїми собаками.

У дітей слід розвивати інтерес до свійських тварин С 24

Розкажіть дітям, що вдень люди і більшість тварин не сплять, а вночі – сплять.

Для закріплення знань про лісових мешканців можна провести інтегроване заняття у формі гри-подорожі «Подорож до казкового лісу». Діти йдуть стежиною, навколо багато дерев, ростуть квіти, співають птахи. Педагог зупиняється біля ялини і питає дітей: “Як називається це дерево? Скільки таких дерев росте на галявині? Чим ці дерева відрізняються від берези?”.

Вихователь узагальнює відповіді дітей, потім загадує загадку:

Під соснами, під дубами

Лежить мішок із голками. (*їжачок.*)

Потім пропонує дітям підійти ближче, розглянути їжачка, що згорнувся в клубок під деревом (іграшку), і питає: “Чому їжачок згорнувся в клубок? Кого їжачок боїться в лісі? Чим харчується їжак в лісі? Чи потрібно узяти їжачка з лісу з собою до дитсадка? Що буде, якщо їжачка погладити рукою?”. Діти залишають їжачка під деревом і йдуть далі. Педагог нагадує їм, що йти потрібно тихо, щоб не наполохати жителів лісу своєю присутністю.

У траві причаїлося зайченя (іграшка). Вихователь говорить: “Воно зовсім маленьке і безпорадне, напевно, його мама-зайчиха залишила, доки шукає для нього корм. Як можна назвати маленького зайчика? Кого зайчик боїться в лісі? Чим він харчується?”. Потім педагог пропонує дітям не заважати зайчикові й на іншій галявині погратися в гру “Зайченя”.

Діти стають до кола. За допомогою лічилки вибирають “Зайчика”. “Зайчик” стає в центр кола, педагог і діти перекидають одне одному м’яч, а “зайчик” намагається його зловити. Якщо це йому вдалося, діти вибирають нового “зайчика”. Гра повторюється 2–3 рази. Педагог розповідає дітям про те, що лисичка пробігла між кущиків, але злякалася, що в лісі так багато зайчиків. Тепер маленький зайчик у безпеці.

Знову звучить музика, на поляні з’являється дівчинка в костюмі білочки (дитина старшої групи). Вихователь запрошує “білочку” погратись із дітьми. “Білочка” розповідає, що у неї немає часу, її чекають дітки – білченята, їй потрібно встигнути заготовити горішки на зиму. Педагог пропонує дітям допомогти “білочці” заготовити (зліпити) горішки для її діток. Діти ліплять горішки, “білочка” дякує їм, а потім грається разом із ними в рухому гру “Сонечко і дощик”.

У куточку природи постежте з дітьми за декоративними птахами: хвилястими папугами, канарейками. Розгляньте їхнє яскраве оперення. Послухайте, як вони красиво співають. Запропонуйте 1–2 дітлахам насипати корм для птахів, іншим дітям доручить налити воду. Потім постежте, як птахи клюють корм. На прогулянці запропонуйте дітям постежити за

птахами (птахи гріються на сонечку, голуби воркують, горобці цвірінчать і купаються в калюжах).

Проведіть гру “Пташки”. Мета гри “Пташки” – вправляти дітей в умінні погоджувати слова і дії, активізувати їхню мову. Вихователь пропонує дітям послухати вірш про пташок:

Летіли дві пташки, малесенькі пташки.

Летіли, раділи, біля гніздечка сіли.

Як вони забавлялись, всі люди всміхались.

Потім педагог питає: “Хто хоче бути пташками? (Надягає охочим шапочки пташок.) Решта дітлахів сяде на стільчики збоку і дивитиметься, як пташки полетять, потім сядуть, посидять поряд і полетять назад”.

Діти і вихователь повторюють слова потішки, а діти – “пташки” виконують відповідні дії. Потім вибирають нових пташок. Гра повторюється кілька разів.

Можна запропонувати дітлахам погратись у гру “Горобець і автомобіль”. Мета цієї гри – розвивати у дітей слухову увагу, вміння рухатися відповідно до слів вірша. Вихователь говорить: “Подивіться, дітлахи, яке у мене кермо. Я буду автомобілем, а ви пташками. Ви літатимете і стрибатимете на галявині (вказує на середину кімнати).

Маленький горобчик

У сірій свитинці

По дворах стрибає,

Крихти збирає”.

Діти –“горобці” “літають”, стрибають, сідають навпочіпки, стукають пальчиками об підлогу. Вихователь повертає в руках кермо, гуде і примовляє: “Автомобіль по вулиці біжить, пихкає, поспішає, гудок гуде. Тра-та-та, бережися, відступися!”. Діти –“горобці” тікають від автомобіля. При повторенні гри діти вимовляють слова разом із вихователем. Продовжуйте знайомити дітей з мешканцями акваріума. Закріплюйте знання

про особливості життя риб у воді. Навчить дітей розпізнавати і називати деяких комах (метелик, жук). Зверніть їхню увагу на те, що ці комахи літають і у них є крила; крила у всіх комах різні. Загадайте дітям загадку про метелика:

На дорозі лежить квітка

– Пелюстки згортає.

Я хотів її підняти,

А вона літає.

Учіть дітей розпізнавати на вигляд жабу; формуйте знання про те, що вона стрибає і квакає. Учіть дітлахів дбайливо ставитись до об'єктів навколишньої природи: тварин, птахів, комах і рослин. Запропонуйте дітям погратись у гру “Комарик”. Діти –“комарики” бігають під звуки бубна. Із закінченням звучання вони зупиняються. Вихователь промовляє:

Сів комарик під кущиком,

На ялиновий пеньчок, *{Діти сідають на стільчики.}*

Звісив ноги на пісочок, *(Гойдають ногами.)*

Сунув носик під листочок. Сховався! *(Ховаються за стільчики.)*

Виходить дитина в шапочці жаби і говорить: “Де комарики? Я їх зараз знайду!”, шукає комариків. Діти тікають. Той, хто не встиг втекти, стає “жабою”. У процесі гри необхідно навчати дітей передавати рухи комах.

Дітей четвертого року життя продовжують знайомити з деякими характерними особливостями пір року: восени йде дощ, облітає листя з дерев; взимку холодно, багато снігу; навесні на деревах розпускається листя, з'являються перші квіти, прилітають птахи; влітку квітнуть рослини, яскраво світить сонце, багато комах. Описуючи явище природи, частіше використовуйте вірші, пісеньки, потішки, прислів'я, загадки. У процесі читання творів учіть дітей помічати характерні особливості того або іншого природного явища. Навчайте дітей відображати побачені об'єкти природи в

малюнках. Покажіть їм взаємозв'язок тваринного і рослинного світу: кролик їсть морквину, коза їсть траву, курчата клюють зерно і т. п.

У куточку природи продовжуйте знайомити дітей з кімнатними рослинами, учіть доглядати за ними, бачити сезонні зміни. Навчіть називати їхні частини (стебло, листок, квітка). Розкажіть, що під час догляду за кімнатними рослинами потрібно ласкаво розмовляти з ними, щоб вони краще росли. Звертайте увагу дітей на красу квітучих рослин. Продовжуйте знайомити дітей з рослинами, що ростуть у вашій місцевості.

Для закріплення знань проведіть ігри “Четвертий зайвий”, “Від якого дерева листок?” та ін.

Мета гри “Четвертий зайвий” – навчати дітей групувати картинки із зображенням рослин і знаходити зайве. У ході гри дітям пропонуються по чотири картинки із зображенням рослин (тополя, береза, клен і кульбаба; кульбаба, ромашка, дзвоник і береза; аспідістра, бегонія, примула і ялина). Діти повинні сказати, яка рослина на картинці зайва, і обґрунтувати, чому.

Мета гри “Від якого дерева листок?” – уточнювати знання дітей про дерева; навчати визначати дерева за листям. У ході гри педагог по черзі показує дітям листя різних дерев, а діти називають дерева.

У процесі ігор педагог формує в малюків доброзичливе ставлення до інших дітей, учить встановлювати взаємини з однолітками.

2. Розвиток екологічних вмінь дітей при ознайомленні з природними явищами

• Формування вмінь фенологічних (сезонних) спостережень

Перша молодша група (від двох до трьох років)

☀ **Осінь.** Вихователь називає пору року – осінь. Формує елементарні уявлення про осінні зміни в природі: на деревах різнобарвне листя, похолодало, йдуть часті дощі, дме вітер, листя летить з дерев. Пропонує помилуватися різнобарвним осіннім листям, учить називати його основні кольори (жовтий, зелений, червоний).

Для закріплення знань можна провести дидактичні ігри “Знайди такий самий листок”, “Покажи червоний (жовтий, зелений) листок” та ін.

Гра “Знайди такий самий листок” проводиться на прогулянці. Основна мета гри – навчити дітей знаходити в природі листя рослин, яке показує дорослий. Вихователь розглядає з дітьми листя з дерев, які ростуть на ділянці дитячого садка, наприклад, клена, берези, тополі. Потім піднімає один листок і пропонує дітям знайти листочок із цього ж дерева.

У грі “Покажи червоний (жовтий, зелений) листок” педагог закріплює знання дітей про назви квітів.

На прогулянці можна провести рухому гру “Ми – осінні листочки”. Діти разом із вихователем вимовляють слова і виконують дії відповідно до тексту вірша:

Ми – листочки, ми – листочки,
Ми – осінні листочки.
Ми на гілочках сиділи,
Вітер дунув – полетіли.
Ми літали, ми літали.
А потім на землю впали!

За допомогою вертушок покажіть дітям, як дме осінній вітер; під час дощу послухайте, як стукають краплі по даху і віконних стеклах, і прочитайте потішку:

Плеще у долоні дощик не дарма,
Певно, в нього інших забавок нема.

На прогулянці зверніть увагу дітей на те, як одягнені люди на вулиці восени.

У куточок природи покладіть овочі і фрукти (огірок, помідор, морква, яблуко), які виростають у вашій місцевості. Для закріплення знань потрібно уважно розглянути з дітьми овочі і фрукти; запропонувати узяти їх в руки, поторкати, понюхати і спробувати шматочок на смак.

Дидактичні ігри “Чудовий мішечок”, “Знайди і назви”, “Дізнайся на дотик” сприяють закріпленню знань і розширенню уявлень дітей про характерні ознаки фруктів і овочів. Наприклад, у грі “Чудовий мішечок” вихователь показує дітям красивий мішечок, де лежать овочі і фрукти, назви яких вони знають, і пропонує кому-небудь із дітлахів на дотик, не дивлячись у мішечок, сказати, що вона узяла. Дитина дістає з мішечка овоч (фрукт) і показує решті дітей. Якщо вона помилилася, можна запропонувати ще раз визначити предмет на дотик.

☀**Зима.** Вихователь називає пору року – зима. Звертає увагу дітей на те, як сніг вкриває землю, дерева і будинки; як він падає; пропонує поторкати сніг для ознайомлення з його властивостями (холодний, білий, тане).

Малюки спостерігають за тим, як діти старших груп ліплять сніговиків; розглядають ялиночку, заповрену снігом. Якщо немає можливості показати справжнє дерево, можна показати дітям картинку з його зображенням.

☀**Весна.** Вихователь називає пору року – весна. Пропонує розглянути зелену травичку і квіти, що розквітли, звертає увагу дітей на те, як гарно на ділянці дитячого садка з появою трави і перших весняних квітів, учить радіти їхній появі; звертає увагу на дерева, на яких розпустилося перше зелене листячко. Показує дітям відмінні особливості дерев і квітучих трав'янистих рослин. Пропонує разом постежити за птахами, що прилітають на ділянку (голуби, горобці, ворони, синиці): як вони літають, дзьобають корм, п'ють

воду з калюжки, як пересуваються по землі (синиці стрибають, голуби ходять).

Розповісти дітлахам, що навесні починає пригрівати сонечко. Люди звуть сонечко, щоб стало тепло. Можна вивчити з малюками потішку-закличку:

Сонечко, сонечко,
Виглянь у віконечко,
Дітки гуляють,
Тебе виглядають.

☀️**Літо.** Вихователь називає пору року – літо. Організовує ігри з піском і водою, в процесі яких діти знайомляться з їхніми властивостями. Після дощу бажано показати дітям веселку, запропонувати помилуватися красою цього природного явища.

Сонячного дня в груповій кімнаті можна організувати ігри з сонячними зайчиками.

Вихователь за допомогою маленького люстерка пускає сонячного зайчика і направляє його в різні боки. Діти ловлять зайчика на стіні. Ця гра викликає у малюків велику радість, особливо якщо вдасться зловити сонячного зайчика рукою. У процесі гри учить дітей гратися разом і бути доброзичливими одне з одним. Після гри запропонуйте їм намалювати сонечко і сонячних зайчиків.

Особливу радість принесе дітям збирання природного матеріалу для виготовлення виробів: камінчиків, жолудів, каштанів і шишок. Педагог у присутності дітей може створити цікавий виріб із природного матеріалу. Бажано залучати дітлахів до виконання окремих доручень під час виготовлення виробів з природного матеріалу.

Друга молодша група (від трьох до чотирьох років)

☀**Осінь.** Загадайте дітям загадки про осінь:

Прийшла без фарб, без пензля,
А перефарбувала все листя.
Жовте листячко летить,
Під ногами шелестить,
Сонце вже не припікає.
Коли це буває?

Продовжуйте знайомити дітей з характерними особливостями осіннього періоду – жовтіють дерева, опадає листя, стає холодніше і та ін. Надайте можливість постежити за вітром (гра зі стрічками, біг із вертушками).

Слід формувати в дітей вміння розрізняти за зовнішнім виглядом і смаком деякі овочі й фрукти (з урахуванням місцевих умов), навчати помічати зміни погоди, милуватися осіннім листям, називати основні кольори листя (жовтий, зелений, червоний та ін.). Покажіть дітям відмінні особливості листя клена, дуба і берези. Зверніть їхню увагу на те, як змінюється забарвлення листя в осінній період. Формуйте в дітей вміння бачити красу навколишньої природи.

Проведіть ігри “Від якого дерева листок?”, “Знайди такий самий листок”, “Вітер і листочки», “Підбери листя за величиною”, “Знайди листок, який я назву”, “Знайди свій будиночок” та ін. Під час прогулянки можна провести гру “Знайди дерево”. Вихователь називає дерево, пропонує дітям його знайти, добігти до нього і обхватити руками. Можна використовувати елементи змагання: ♦Хто швидше добіжить до дерева?”.

У цей період року бажано сходити з дітьми в сад, де ростуть фруктові дерева. Якщо це можливо, запропонуйте дітям зірвати яблуко з гілки. Поясніть, що рвати його потрібно акуратно, щоб не зламати гілку. Потім разом із дітьми добре вимийте яблуко і запропонуйте його спробувати. Розкажіть дітям, що восени в садку і на городі дозрівають овочі й фрукти, в

яких містяться вітаміни, корисні для людини. Поговоріть із дітьми про те, як люди одягаються восени. Ставте їм запитання, активізуючи пізнавальний інтерес: “Для чого людям потрібні парасольки? Що роблять тварини, коли йде дощ?”.

☀️**Зима.** Запропонуйте дітям послухати вірш Ірини Сонечко “Песик”:

Йшов на вулиці сніжок,
По сніжку йшов пес Дружок.
Неодягнений був пес,
Він від холоду замерз.
Хвіст свій песик підібгав
І сказав благально: “Гав!”
Чи ж його почує хто?
Так! Ведмідь приніс пальто.
Без пальто, – сказав Ведмідь, –
Можна дуже захворіть!
Пальтечко Дружок узяв,
Вигукнувши радо: “Гав!”
Йшов на вулиці сніжок,
По сніжку йшов пес Дружок.
Йшов щасливий по стежині
У тепленькій одежині.
Друзям лапки потискав
І казав: “Спасибі! Гав!”

Запитайте: “Для чого песику потрібне тепле пальто? У яку пору року на вулиці стоїть лютий мороз?”. Прочитайте загадку про зиму:

Сад на себе чом не схожий?
Що за диво? – Все село
Білим пухом занесло.
Дива зовсім тут нема –

Це в село прийшла...

Поставте дітям запитання: “У яку пору року йде сніг?”. Поговоріть про те, як люди одягаються взимку. Учть дітей називати пору року — зима. Продовжуйте знайомити з її характерними особливостями: сонце світить рідко, холодно, йде сніг, всі дерева в снігу, дме холодний вітер тощо.

Загадайте загадку:

І маленькі, і старенькі
Влітку, взимку, навесні,
Всюди вдягнені гарненько
У зелені сукні всі.

(Ялинка)

Зверніть увагу дітей на те, що це дерево цілий рік із зеленими голками. Запропонуйте помилуватися красою зимової ялини. На прогулянці постежте за птахами, які прилітають взимку на ділянку (голуби, синиці, горобці). Якщо є можливість, покажіть дітям снігура, постежте, як він клює ягоди горобини. Постежте за птахами на годівниці.

Розгляньте з дітьми крижинки, порівняйте сніг і кригу (що між ними спільного, чим вони відрізняються). Зверніть їхню увагу на властивості снігу: білий, від тепла тоне, легкий, ліпиться і т. п. Під час прогулянки або з вікна постежте за кружляючим снігом; розгляньте сніжинки. Запропонуйте дітям зліпити сніговика.

Формуйте вміння спілкуватися між собою в процесі колективної діяльності; заохочуйте бажання допомагати дорослим і одне одному.

На прогулянці організуйте ігри: “Горобці і автомобіль”, “Сніжинки і вітер”, “Зайчик білий сидить”.

 Весна. Прочитайте дітям веснянку:

Ой, весна, весна – днем красна,
Що ж ти, весно, принесла?
Принесла я вам літечко,

Ще й рожеву квіточку,
Хай вродиться житечко,
Ще й озима пшениця,
І усяка пашниця.

Зверніть їхню увагу на зміни, що відбуваються на ділянці дитячого садка: раніше, коли було холодно, йшов сніг; тепер потеплішало і йде дощ, все мокре – дерева, дахи, асфальт; люди одягли плащі, гумові чоботи, взяли парасольки.

Покажіть дітям характерні особливості весняного періоду: сонце яскраво світить і гріє; сніг починає танути, стає ніздрюватим, побігли струмки, розквітли квіти, прилетіли птахи тощо. Зверніть їхню увагу на появу струмочків, порівняйте калюжі і струмочки. Розгляньте з дітьми бурульки (блищать на сонці, з них капає вода, вони довгі, їх багато на сонячному боці), внесіть бурульку до приміщення і постежте, що з нею відбуватиметься.

Підводьте дітей до вміння самостійно робити елементарні висновки. Зверніть їхню увагу на те, що навесні сонце яскраве і тепле, на сонечку можна погріти личко й руки. Прочитайте закличну:

Сонечко, сонечко,
Виглянь у віконечко,
Дітки гуляють,
Тебе виглядають.

Покажіть дітям проталини і перші струмочки; зверніть їхню увагу на те, як красиво стає на ділянці дитячого садка з появою трави і перших весняних квітів (тюльпанів). Продовжуйте формувати бажання милуватися першими квітами, пурхаючими метеликами, сонечками.

Навесні проведіть спостереження за птахами, що прилітають на ділянку (якщо прилітають шпаки, слід постежити за тим, як вони літають у свої будиночки); учіть дітей спостерігати за тим, як птахи літають, дзьобають

корм, п'ють воду з калюжки. Запропонуйте послухати, як співають птахи навесні.

У куточку природи зверніть увагу дітлахів на квітучі кімнатні рослини, на появу нових листочків і квітів і запропонуйте їм висловити свої враження.

На ділянці постежте з дітьми за працівниками дитячого садка, які готують землю до посіву насіння й посадки цибулі; розвивайте вміння аналізувати дії і робити елементарні висновки; підведіть дітей до розуміння того, що працю людей потрібно поважати і берегти. Пізньою весною покажіть дітям, як квітнуть чагарники – шипшина і бузок, дайте понюхати квіти. Покажіть квітучі дерева – яблуню, сливу і вишню.

На прогулянці організуйте рухомі ігри: “Коники”, “Зайченя, виходь”, “Шпаківні”, “Гра з вертушками” та ін.

☀️ **Літо.** Запропонуйте дітям заспівати закличну:

Вийди, вийди, сонечко,

На дідове полечко,

На бабине зіллячко,

На наше подвір'ячко.

Запитайте у дітей, чому всі радіють появі сонечка.

Учіть називати пору року – літо.

Зверніть увагу дітей на характерні особливості літнього періоду – спекотно, люди одягаються легко, можна купатися в річці, на галявинах багато квітів, літають комахи, співають птахи (літом птахи перестають прилітати до годівниць – їм стало легко самим знайти корм).

Згадайте загадку про метелика.

На дорозі лежить квітка

– Пелюстки згортає.

Я хотів її підняти, А вона літає.
Запитайте у дітей, чому “квітка” відлетіла.

Розгляньте метеликів, що прилітають на ділянку. Учіть дітлахів спостерігати за метеликами і бабками, що сидять на рослинах. Поясніть, що не слід ловити комах: своєю присутністю вони прикрашають наше життя. Під час літнього дощу надайте дітям можливість відчутти, що він — теплий.

Прочитайте вірш про дощ:

Він скрізь: у полі і в саду,
А в дім не попаде,
І я тоді лиш з дому йду,
Коли вже він не йде

Постежте з дітьми з вікна за дощем, за змінами, що відбуваються в цей час у природі. Розкажіть, що іноді дощ супроводжується громом і блискавкою.

На прогулянці постійно звертайте увагу дітей на красу навколишньої природи (чудові квіти, яскраві метелики, ніжні зелені листочки тощо). Розгляньте на клумбах братки, маргаритки, нагідки. Формуйте у дітлахів бажання оберігати квіткові рослини на клумбах. По можливості відвідайте з дітьми сад, де ростуть фруктові дерева і чагарники.

Описуючи красу навколишньої природи, використовуйте художні твори і фольклор. Прочитайте дітям словацьку казку в обр. С. Могилевської та Л. Зоріної “У сонечка в гостях”. Запитайте, чому всім було погано без сонечка.

На прогулянці організуйте рухомі ігри: “Кури на городі”, “Квочка і курчата”, “Пробіжи з вертушкою” та ін.

● Формування дослідницьких вмінь дошкільнят

Перша молодша група (від двох до трьох років)

У цьому віці діти виявляють цікавість до всього, що відбувається навколо. У процесі дослідницької діяльності педагог не тільки знайомить дітей з природою, але й цілеспрямовано підводить до її розуміння.

Ознайомлюючи з неживою природою, звертайте увагу дітей на властивості природних матеріалів. Наприклад, сухий пісок розсипається, а якщо його полити водою – стає вологим, і тоді з нього за допомогою форм можна робити різні пасочки.

В іграх з водою доцільно показати дітям, що вода рідка, її можна переливати з однієї посудини в іншу; якщо холодна вода постоїть на сонечку, то стане теплою; вода може бути чистою і брудною.

У зимовий час покажіть дітям, як можна зробити красиві прикраси для ялиночки, що росте на ділянці дитячого садка. У форми налейте кольорову воду і винесіть на ділянку. Для того, щоб розвісити ці прикраси на дереві, зі шпагату зробіть петельки і опустіть їх у воду. Коли іграшки замерзнуть, дістаньте їх із форм і розвісьте по деревах.

На прогулянці, під час ігор, покажіть дітям властивості снігу. Хай діти поторкають сніг і скажуть, що він холодний, а від тепла руки тане. Разом з дітьми наберіть снігу у відерце, принесіть у групу і постежте, як він танутиме. Хай діти самі переконаються в тому, що сніг, що розтанув, перетворився на брудну воду. Навесні невелику кількість снігу покладіть на асфальт і постежте, як він тане під сонячними променями.

Влітку використовуйте для дослідів усі природні чинники.

Хай діти вчаться робити елементарні висновки на основі власного життєвого досвіду.

Підведіть дітей до розуміння того, що всі живі об'єкти відрізняються від неживих тим, що потребують сонця, повітря і води.

Друга молодша група (від трьох до чотирьох років)

У цьому віці діти виявляють цікавість до всього, що відбувається навколо. У процесі дослідницької діяльності педагог не тільки знайомить дітей з природою, але й цілеспрямовано підводить до її розуміння.

Ознайомлюючи з неживою природою, звертайте увагу дітей на властивості природних матеріалів. Наприклад, сухий пісок розсипається, а якщо його полити водою – стає вологим, і тоді з нього за допомогою форм можна робити різні пасочки.

В іграх з водою доцільно показати дітям, що вода рідка, її можна переливати з однієї посудини в іншу; якщо холодна вода постоїть на сонечку, то стане теплою; вода може бути чистою і брудною.

У зимовий час покажіть дітям, як можна зробити красиві прикраси для ялиночки, що росте на ділянці дитячого садка. У форми налейте кольорову воду і винесіть на ділянку. Для того, щоб розвісити ці прикраси на дереві, зі шпагату зробіть петельки і опустіть їх у воду. Коли іграшки замерзнуть, дістаньте їх із форм і розвісьте по деревах.

На прогулянці, під час ігор, покажіть дітям властивості снігу. Хай діти поторкають сніг і скажуть, що він холодний, а від тепла руки тане. Разом з дітьми наберіть снігу у відерце, принесіть у групу і постежте, як він танутиме. Хай діти самі переконаються в тому, що сніг, що розтанув, перетворився на брудну воду. Навесні невелику кількість снігу покладіть на асфальт і постежте, як він тане під сонячними променями.

Влітку використовуйте для дослідів усі природні чинники.

Хай діти вчаться робити елементарні висновки на основі власного життєвого досвіду.

Підведіть дітей до розуміння того, що всі живі об'єкти відрізняються від неживих тим, що потребують сонця, повітря і води.

3. Гра як форма екологічного виховання малят

3.1. Виховне значення гри

Основний вид діяльності дітей – гра, в процесі якої розвиваються духовні і фізичні сили дитини; його увага, пам'ять, уява, дисциплінованість, спритність. Крім того гра – це своєрідний, властивий спосіб засвоєння суспільного досвіду.

Н.К. Крупська в багатьох статтях говорила про значення гри для пізнання світу, для етичного виховання дітей. “Самодіяльна наслідувальна гра, яка допомагає освоювати отримані враження, має величезне значення, набагато більше, ніж що-небудь інше”. Ту ж думку виказує А.М. Гіркий: “Гра – шлях дітей до пізнання світу, в якому вони живуть і який покликаний змінити».

В грі формуються всі сторони особистості дитини, відбуваються значні зміни в його психіці, готуючи перехід до нової, більш високої стадії розвитку. Цим пояснюються величезні виховні можливості ігор, яку психологи вважають провідною діяльністю дошкільника.

Особливе місце займають ігри, які створюються самими дітьми, - їх називають творчими або сюжетно-рольовими. В цих іграх учні відтворюють в ролях все те, що вони бачать навкруги себе в житті й діяльності дорослих. Творча гра якнайповніше формує особа дитини, тому є важливим засобом виховання.

Що дає право називати гру творчою діяльністю?

Гра – віддзеркалення життя. Тут все “неначе”, “навмисно”, але в цій умовній обстановці, яка створюється уявою дитини, багато теперішнього часу; дії граючих завжди реальні, їх відчуття, переживання справжні. Дитина знає, що лялька і ведмедик – тільки іграшки, але любить їх як живих, розуміє, що він не “заправдашній” льотчик або моряк, але відчуває себе відважним пілотом, хоробрим моряком, який не боїться небезпеки, по-справжньому гордиться своєю перемогою.

Наслідування дорослих в грі пов'язано з роботою уяви. Дитина не копіює дійсність, він комбінує різні враження життя з особистим досвідом.

Дитяча творчість виявляється в замислі гри і в пошуку засобів для його реалізації. Скільки вигадки потрібно, щоб вирішити, в яку подорож відправитися, який спорудити корабель або літак, як підготувати устаткування! В грі діти одночасно виступають як драматурги, бутафори, декоратори, актори. Проте вони не виношують свій задум, не готуються тривалий час до виконання ролі, як актори. Вони грають для себе, виражаючи свої мрії і прагнення, думки і відчуття, якими володіють ними зараз. Тому гра – завжди імпровізація.

Гра – самостійна діяльність, в якій діти вперше вступають в спілкування з однолітками. Їх об'єднує єдина мета, сумісні зусилля до її досягнення, загальні інтереси і переживання.

Діти самі вибирають гру, самі організовують її. Але в той же час ні в якій іншій діяльності немає таких жорстких правил, такої обумовленості поведінки, як тут. Тому гра привчає дітей підпорядковувати свої дії і думки певної мети, допомагає виховувати цілеспрямованість.

В грі дитина починає відчувати себе членом колективу, справедливо оцінювати дії і вчинки товаришів і свої власні. Задача вихователя полягає в тому, щоб зосередити увагу граючих на такій меті, яка викликала б спільність відчуттів і дій, сприяти встановленню між дітьми відносин, заснованих на дружбі, справедливості, взаємній відповідальності.

Творча колективна гра є школою виховання відчуттів дошкільників. Етичні якості, сформовані в грі, впливають на поведінку дитини в житті, в цей час навик, що склався в процесі повсякденного спілкування дітей один з одним і з дорослими, одержують подальший розвиток в грі. Потрібне велике мистецтво вихователя, щоб допомогти дітям організувати гру, яка спонукала б до добрих вчинків, викликала б кращі відчуття.

Гра – важливий засіб розумового виховання дитини. Знання, отримані в дитячому саду і удома, знаходять в грі практичне застосування і розвиток.

Відтворюючи різні події життя, епізоди з казок і розповідей, дитина роздумує над тим, що бачив, про що йому читали і говорили; значення багатьох явищ, їх значення стає для нього більш зрозумілим.

Застосування життєвих вражень в грі – процес складний. Творчу гру не можна підпорядковувати вузькій дидактичній меті, з її допомогою розв'язуються найважливіші виховні задачі. Ігрову роль діти вибирають відповідно до своїх інтересів, своїми мріями про майбутню професію. Вони ще по дитячому наївні, не раз зміняться, але важливо, що дитина мріє про участь в корисному для суспільства праці. Поступово в грі у дитини формуються загальні уявлення про значення праці, про роль різних професій.

В грі розумова активність дітей завжди пов'язана з роботою уяви: потрібно знайти собі роль, уявити собі, як діє людина, якій хочеться наслідувати, що він говорить. Уява виявляється і розвивається також в пошуку засобів для виконання задуманого; перш ніж відправитися в політ, необхідно спорудити літак; для магазину треба підібрати відповідні товари, а якщо їх не вистачає, – виготовити самому. Так в грі розвиваються творчі здібності школяра.

Цікаві ігри створюють бадьорий, радісний настрій, роблять життя дітей повною, задовольняють їх потребу в активній діяльності. Навіть в добрих умовах, при повноцінному живленні дитина погано розвиватиметься, стане млявим, якщо він позбавлений захоплюючої гри.

В грі всі сторони дитячої особи формуються в єдності і взаємодії. Організувати дружний колектив, виховати у дітей товариські відчуття, організаторські уміння можна тільки в тому випадку, якщо вдається захопити їх іграми, що відображають працю дорослих, їх благородні вчинки, взаємостосунки. У свою чергу тільки при добрій організації дитячого колективу можна успішно розвивати творчі здібності кожної дитини, його активність.

Н.К. Крупська вперше в педагогіці поставила питання про зв'язок гри насилу. Вона довела, що у дітей немає різкої грані між цими видами

діяльності; в грі, як і в роботі, головне – постановка мети і її виконання. На думку Н.К. Крупської, гра готує дітей до праці. Цю думку розвиває А.С. Макаренко. Він затверджує, що добра гра схожа на добру роботу, їх об'єднує зусилля думки і робоче зусилля, радість творчості, відчуття відповідальності.

“Чим все ж таки відрізняється гра від роботи? Работа є участь людини в суспільному виробництві, в створенні матеріальних, культурних, інакше кажучи, соціальних цінностей. Гра не переслідує такої мети, до суспільної мети вона не має прямого відносини, але до них відношення непряме, вона привчає людину до тих фізичних і психічних зусиль, які необхідні для роботи”.

Ідеї Н.К. Крупської і А.С. Макаренко лежать в основі радянської педагогіки ігор.

Більшість ігор відображає працю дорослих: діти наслідують домашнім справам мами і бабусі, роботі вихователя, лікаря, вчителя, шофера, льотчика, космонавта. Отже, в іграх виховується пошана до праці, корисної для суспільства, затверджується прагнення самим брати в ньому участь.

Гра і праця часто природно об'єднуються. Нерідко можна спостерігати, як довго і захоплено діти майструють, готуючись до гри вже в певному образі; моряки будують корабель, роблять рятувальні круги, лікарі і медсестри обладнали поліклініку. Іноді в справжню роботу дитина вводить ігровий образ. Так, надягаючи білий фартушок і косинку, щоб робити печиво, він перетворюється на робітника кондитерської фабрики, а прибираючи ділянку, стає двірником.

В грі формуються моральні якості; відповідальність перед колективом за доручену справу, відчуття товариства і дружба, узгодження дій досягши загальної мети, уміння справедливо дозволяти спірні питання.

Гра тісно пов'язана з художньою творчістю учня – малюванням, ліпленням, конструюванням. Не дивлячись на різні засоби віддзеркалення вражень життя, думок, відчуттів, ці види дитячої діяльності мають багато

загального; можна побачити одні і ті ж теми в грі і в малюнку; по ходу ігрового сюжету діти нерідко співають, танцюють, згадують знайомі вірші.

Таким чином, творча гра як важливий засіб всебічного розвитку дітей пов'язана зі всіма видами їх діяльності. Цим визначається її місце в педагогічному процесі школи. Гра – найважливіша самостійна діяльність, яка має велике значення для становлення індивідуальності і формування дитячого колективу. Для кожної групи визначені задачі виховання, які розв'язуються за допомогою гри.

Керівництво творчими іграми – один з найскладніших розділів методики дошкільного виховання. Педагог не може наперед передбачати, що придумують діти і як вони поведуться в грі. Але це не значить, що роль вихователя в творчій грі менш активна, ніж на заняттях або в іграх з правилами. Проте своєрідність дитячої діяльності вимагає і своєрідних прийомів управління.

Найважливіша умова успішного керівництва творчими іграми – уміння завоювати довір'я дітей, встановити з ними контакт. Це досягається тільки в тому випадку, якщо педагог відноситься до гри серйозно, з щирим інтересом, розуміє задуми дітей, їх переживання. Такому вихователю хлопці охоче розповідають про свої плани, звертаються до нього за порадою і допомогою.

Часто ставиться питання: чи може і чи повинен вихователь втручатися в гру? Зрозуміло, таке право у нього є, якщо це потрібне для того, щоб дати грі потрібний напрям. Але втручання дорослого тільки тоді буде успішним, коли він користується у дітей достатньою пошаною і довір'ям, коли він уміє, не порушуючи їх задумів, зробити гру більш захоплюючою. В грі розкриваються особливості кожної дитини, його інтереси, добрі і погані риси вдачі. Спостереження за дітьми в процесі цього виду діяльності дають педагогу багатий матеріал для вивчення своїх вихованців, допомагають знайти правильний підхід до кожної дитини.

Основний шлях виховання в грі – вплив на її зміст, тобто на вибір теми, розвиток сюжету, розподіл ролей і на реалізацію ігрових образів.

Тема гри – це те явище життя, яке зображатиметься: сім'я, дитячий сад, школа, подорожі, свята. Одна і та ж тема включає різні епізоди залежно від інтересів дітей і розвитку фантазії. Таким чином, по одній темі можуть створюватися різні сюжети. Кожна дитина зображає людину певної професії (вчитель, капітан, шофер) або члена сім'ї (мама, бабуся). Іноді розігруються ролі тварин, персонажів з казок. Створюючи ігровий образ, дитина не тільки виражає своє відношення до вибраного героя, але і проявляє особисті якості. Всі дівчатка бувають мамами, але кожна додає ролі свої індивідуальні риси. Так само і в зіграній ролі льотчика або космонавта поєднуються риси героя з рисами дитини, яка його зображає. Тому ролі можуть бути однаковими, але ігрові образи завжди індивідуальні.

Зміст ігор сучасних дітей різноманітний: в них відображається побут сім'ї і дитячого саду, праця людей різних професій, суспільні події, зрозумілі дитині і привертаючи його увагу. Розподіл ігор на побутові, виробничі і суспільні умовно. В одній і тій же грі часто поєднуються елементи побуту, праці і суспільного життя: мама відводить дочку-ляльку в дитячий сад, а сама поспішає на роботу; батьки з дітьми йдуть на свято, в театр. Але в кожній грі є переважаючий мотив, який визначає її зміст, її педагогічне значення.

Таким чином, через гру закріплюється і поглиблюється інтерес дітей до різних професій, виховується пошана до праці.

Задача вихователя – допомогти хлопцям організувати ці ігри, зробити їх захоплюючими, насиченими діями.

Не слід пропонувати дітям розроблені педагогом, готові сюжети гри. Діти в грі наслідують діяльність дорослих, але не копіюють її, а комбінують її у них уявлення, виражають свої думки і відчуття. І якщо їм запропонувати діяти за планом вихователя, копіювати дані образи, то це пригнічуватиме їх уяву, самостійність, безпосередність. У висловах великих педагогів – К.Д. Ушинського, Н.К. Крупської, А.С. Макаренка гра розглядається як самостійна творча діяльність дітей.

“Дуже важливо не шаблонізувати гри, а давати простір дитячій ініціативі. Важливо, щоб діти самі придумували ігри, ставили собі мету. Педагог не повинен утрудняти ініціативу хлопців, розхолоджувати їх, нав’язувати їм ті або інші ігри”.

А.С. Макаренко, даючи поради батькам, указує на поширені помилки сімейного виховання: деякі батьки просто не цікавляться грою своїх дітей, інші обмежуються тим, що накуповують багато іграшок, треті дуже втручаються в гру дітей, показують, розказують, позбавляють дитину можливості самому вирішити ігрову задачу. “У таких батьків дитині нічого не залишається, як слухатися батьків і наслідувати їм: тут, в естві, грають більше батьки, ніж діти”.

Щоб вирішити питання про методи впливу на ігрову діяльність дітей, необхідно зрозуміти, чим вони керуються у виборі гри, чому наслідують саме даному герою, зображувати дані події.

Численні спостереження показують, що вибір гри визначається силою переживань дитини. Він випробовує потребу відобразити в грі і повсякденні враження, пов’язані з тими відчуттями, які він живить до близьких людей, і незвичайні події, які привертають його своєю новизною.

Задача вихователя – допомогти дитині вибрати з маси життєвих вражень найяскравіші, такі, які можуть послужити сюжетом доброї гри. Досвід кращих педагогів переконує в тому, що єдино правильний шлях управління грою – створення інтересу до тієї або іншої події життя, вплив на уяву і відчуття дітей.

Для того, щоб вийшла цікава гра, недостатньо, щоб діти тільки побачили, як будують будинок, перевозять вантажі. Якщо обмежитися цим, хлопці наслідуватимуть тільки діям дорослих, не усвідомлюючи значення їх праці. В результаті гра буде бідною, малозмістовною. Треба глибоко схвилювати дітей подіями життя, трудовими подвигами, щоб вони схотіли наслідувати їм.

Сильний вплив на гру чинять видовища, особливо телебачення, яке міцно увійшло до побуту кожної сім'ї. Телепередачі дають цікавий матеріал для ігор. Багато ігор виникають під впливом спеціальних дитячих передач, а також передач про події, якими живе наша країна.

Спираючись на інтереси дітей, на їх уявлення, педагог керує вибором гри. Різними прийомами він викликає в пам'яті те, що вони бачили, про що їм читали.

Важливим пробудником гри є також бесіда, в якій розкривається значення побаченого і прочитаного, характери дійових осіб, їх переживання. Якщо вдається захопити дітей сюжетом, гра виникає природно навіть без пропозиції вихователя. Але педагог може і порадити дітям тему гри, якщо знає, що вона зацікавить їх.

При організації гри перед вихователем постають важкі питання: кожній дитині хочеться бути головним, але не всі уміють прислухатися до думок товаришів, справедливо вирішувати суперечки. Вибір організатора вимагає великої уваги. Не кожний може справитися з цією роллю. Але у всіх дітей необхідно виховувати активність і організаторські уміння.

Таким чином, грі належить велика роль в житті і розвитку дітей. В ігровій діяльності формується багато позитивних якостей дитини, інтересу і готовності до майбутнього навчання, розвиваються його пізнавальні здібності. Гра важлива і для підготовки дитини до майбутнього, і для того, щоб зробити його справжнє життя повним і щасливим.

Гра – явище багатогранне, її можна розглядати як особливу форму існування всіх без виключення сторін життєдіяльності колективу. Так же багато відтінків з'являється з грою в педагогічному керівництві виховним процесом.

Величезна роль в розвитку і вихованні дитини належить грі – найважливішому виду дитячої діяльності. Вона є ефективним засобом формування особи учня, його морально-вольових якостей, в грі реалізується потреба дії на світ. Радянський педагог В.А. Сухомлинський підкреслював,

що «гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається цілющий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості і допитливості».

Виховне значення гри багато в чому залежить від професійної майстерності педагога, від знання ним психології дитини, обліку його вікових та індивідуальних особливостей, від правильного методичного керівництва взаємостосунками дітей, від чіткої організації і проведення всіляких ігор.

Основні проблеми пов'язані з етичним вихованням учня (колективних взаємостосунків, особових якостей дитини – дружелюбності, гуманності, працьовитості, цілеспрямованості, активності, організаторських умінь, формуванням відношення до праці, навчання). Рішенню цих питань найбільшою мірою сприяють сюжетно-рольові, творчі ігри.

Психологічні і педагогічні дослідження, а також практика наших шкіл доводять, що початок розвитку творчих здібностей дітей припадає на дошкільний вік, коли міняється характер їх діяльності в порівнянні з раннім дитинством. Цей новий тип діяльності Л.С. Виготський характеризує як перехід до творчої діяльності, «якщо мати на увазі той факт, що у всіх видах діяльності дошкільника виникають абсолютно своєрідні відносини думки до дії, саме можливість втілення задуму, можливість йти від думки до ситуації, а не від ситуації до думки. Чи візьмете ви ігри, чи візьмете ви малюнки, чи візьмете ви працю, – скрізь і у всьому ви матимете справу з абсолютно новими відносинами, які виникають між мисленням і діями дитини».

Глибокий і складний процес перетворення і засвоєння життєвих вражень відбувається в іграх. Творчий початок виявляється і в задумі – виборі теми гри, малюнка, в знаходженні способів здійснення задуманого, і в тому, що діти не копіюють бачене, а з великою щирістю і безпосередністю, не піклуючись про глядачів і слухачів, передають своє відношення до того, що зображається, свої думки і відчуття.

На відміну від дорослих діти не здатні у всіх деталях обдумати майбутню роботу або гру, вони намічають лише загальний план, який

реалізується в процесі діяльності. Задача вихователя – розвивати творчі здібності дитини, цілеспрямовану уяву, спонукати його в будь-якій справі йти від думки до дії.

Дитяча творчість заснована на наслідуванні, яке служить важливим чинником розвитку дитини, зокрема його художніх здібностей. Задача педагога, - спираючись на схильність дітей до наслідування, прищепити їм навички і уміння, без яких неможлива творча діяльність, виховувати у них самостійність, активність в застосуванні цих знань і умінь, формувати критичне мислення, цілеспрямованість.

Навчання грає величезну роль в “розумній творчій діяльності” дитини. “Творчий початок пронизує процес засвоєння навичок”. При правильному навчанні, творчість дітей досягає дещо високого рівня. “Свідомість грає ведучу роль в діяльності людини в цілому, тим більше в творчій, де потрібен політ думки, сила уяви, що спирається на досвід і знання. Здатність аналізу, критичного відношення до якості своєї роботи, які у дитини наростають, прокладають шлях до нових досягнень в цій області, дають перспективу для подальшого розвитку і зміцнення творчих здібностей малюка”.

Таким чином, в шкільному віці закладаються основи творчої діяльності дитини, які виявляються в розвитку здібності до задуму і його реалізації, в умінні комбінувати свої знання і уявлення, в щирій передачі своїх відчуттів.

Цікаві думки про здібність дітей до творчості виказують діячі мистецтва. К.С. Станіславський радив акторам вчитися у дітей, ігор яких завжди відрізняються вірою і правдою. Поет П. Антокольській затверджував, що всі діти володіють обдарованістю в тій або іншій області мистецтва. «Дитяча обдарованість виявляється і в спостережливості дітей, і в гострозорому схоплюванні ними схожості і характерних рис, в гострому музичному слуху, в незвичайному розвинутому інстинкті подражання”.

Творча уява дитини особливо яскраво виявляється і розвивається в грі, конкретизуючись в цілеспрямованому ігровому задумі.

У грі діти часто виявляються емоції, які в житті недоступні їм.

Чи випробовує дитина ці почуття або тільки зображає їх? Який вплив дають вони на формування його морального вигляду?

І.М. Сеченов довів, що ігрові переживання залишають глибокий слід в свідомості дитини. Багатократне повторення дій дорослих, наслідування їх моральних якостей впливають на утворення таких же якостей у дитини.

Ігрова творчість виявляється і у пошуках засобів для зображення задуманого. Діти реалізують свій задум за допомогою мови, жестів, міміки, вживаючи різні предмети, споруди, будівлі.

Чим старше і більш розвинуті діти, тим вимогливіші вони до предметів гри, тим більше схожості шукають з дійсністю. Звідси природно виникає прагнення самим зробити потрібні речі. Одна з тенденцій розвитку гри - все більший зв'язок її з працею. Задача вихователя – підтримати це прагнення дитини до самостійного виготовлення іграшок, допомогти йому в цьому.

Таким чином, ігрова творчість розвивається під впливом виховання і навчання, рівень його залежить від придбаних знань і щеплених умінь, від сформованих інтересів дитини. Крім того. В грі з особливою силою виявляються індивідуальні особливості дітей, також впливаючи на розвиток творчого задуму.

3.2. Конструювання екологічної гри

Чому говорять, що казка – це вигадка?

Вона вигадка для соціальної реальності, а все, що описується в казці, реально для внутрішнього світу людини. І динаміка розвитку сюжету казки формує у людини уявлення про те, що з ним відбуватиметься протягом життя, з якими непростими ситуаціями він може зіткнутися, які його чекають спокуси на шляху, які перешкоди і яким чином він зможе їх подолати.

Ще В.В. Маяковский вчив нас “як робити вірші”. Можна робити машини, можна робити детективи, можна навіть “робити ноги”. Все це

корисно (для когось), але не завжди приємно. Ми з вами спробуємо сумістити корисне і приємне. Ми вчитимемося робити (конструювати) сценарії.

Головна наша мета – навчитися створювати ігрову модель на основі придбання тими, що вчаться віртуального практичного досвіду.

Адже не секрет, що ніщо так не учить людини, як його власний практичний досвід. Тому одна з головних задач – спробувати через гру прокрутити можливі варіанти виникнення і реалізації найрізноманітніших життєвих ситуацій. Зі всіма складнощами і радощами, зустрічами з “поганими дядьками” і “добрими тітками”, зі всіма випадково-очікуваними закономірностями і закономірно-несподіваними випадковостями. В нашій створюваній моделі повинне бути все (інакше вона не буде цікавішою, живою і природною): реальна дійсність і чарівна казка, перехрестя долі і її круті віражі, приємні несподіванки і несподівані розчарування, використана логіка героїв і нелогічність їх вчинків, планування дій, з однієї сторони, і його ірраціональний рух – з другої. Ми в своїх персонажів закладаємо спочатку програму (характер, звички, бажання, мотиви поведінки) дій, але річ у тому, що вона (ця програма) може цілісно реалізуватися тільки в несподіваних, непрограмованих діях. Все як в житті: вона виткана з того, що ми плануємо, і з “випадку”, який порушує всі наші плани.

Це нормально. Людина повинна бути постійним опозиціонером собі, своїм справам, своєму оточенню. Він повинен сумніватися. Немає нічого гірше за людину, упевнену в своїй безгрішності, своїй правоті і своїй величі.

Тому часто негативні персонажі нам здаються найпривабливішими, ніж їх позитивні антиподи. (Ви помітили, ми не прощаємо навіть дрібних помилок своїм друзям і радіємо навіть невеликим позитивним змінам своїх опонентів? Те, що прощається недругам, не прощається друзям? Людина, яка відразу беззастережно сподобалася нам при першій зустрічі, дуже легко може перейти в стан недругів? І навпаки, у людини, що викликала у нас різке

неприйняття вже при першій зустрічі, є всі шанси виявитися у сфері наших симпатій?)

Ось ці складнощі ми і спробуємо звести в єдиний організм – сценарій – за допомогою нашої літературної творчості. І це повинне бути цікаво, несподівано, динамічно. Головне – пошук, рух. Як говорили в стародавньому Китаї: «Людина їде тільки тоді, коли крутить педалі велосипеда».

В процесі конструювання сценарію ми вирішуємо найрізноманітніші задачі:

- розвиваємо творчу активність учасників;
- включаємо їх в процес соціалізації
- учимо бачити і створювати цілісну картину світу, соціуму, систему;
- учимо винаходити і використовувати алгоритм дій по заданій схемі (орієнтуємо що вчать на пробу ідей і розподіл ролей генератора, організатора, виконавця і т.п.);
- учимо долати різноманітні труднощі (як Вітя Перестукін з м/ф “В країні невивчених уроків”, як Буратіно, який “шукав пригод на свою голову”, як Хрюша з “На добраніч, малюки”, який постійно потрапляв в різні історії, як Чиполліно — відомий революціонер і т.д. і т.п.), учимо не боятися “лиходіїв”;
- занурюємо учасників проекту в світ психологічних відносин, складнощів і хитросплетень, придуманих ними ж, учимо бути їх мудрими суддями;
- учимо «використовувати з користю» виникаючі життєві суперечності між “логікою бажаного” і “логікою дійсного” (“хочу” і “треба”);
- учимо моделювати і навіть самим компроментувати найрізноманітніші життєві ситуації і запускати механізм пошуку

виходу з них (“людина часто розвивається не дякує чомусь, а всупереч чомусь” — цю негативну область соціалізації людини ми розглядаємо перш за все як чинник реалізації позитивної самореалізації людини);

- вчимо помічати і бачити причинно-наслідкові зв’язки дій і їх результатів, аналізувати це вчимо вивчати свої можливості і визначати ступінь їх впливу;
- Вчимо використовувати можливості колективного і особистого розуму.

Звичайно, перераховані задачі на перший погляд виглядають дуже глобально і не підйомний в своїх рішеннях, але, як мовиться, «людина, яка задумала виконати шлях в 10 тисяч кілометрів, повинна спочатку зробити перший крок». І, хтозна, можливо, по наших казкових моделях в недалекому майбутньому створять великі твори — яких-небудь “Владомощців Гарі понтера”. В основі цих творів теж, напевно, спочатку стояла тільки ідея, неприборкана фантазія і велике бажання це реалізувати.

Для того, щоб змоделювати добрий сценарій, потрібно відповідати певній структурі (алгоритму) створення даного дійства.

Базовим, нульовим циклом побудови алгоритму виступає загальна ідея (вибір теми, область реалізації йдемо). В нашому випадку — це придумування країни. Природно, казкової. Це може бути країна шахова, грибна, комп’ютерна, космічна. А може бути країна веселки, країна дощів, країна роботів, підземна країна. А може країна диваків, країна двієчників, країна бантиків, країна нихачух. Або взагалі країна яких-небудь Гуїнгмнов, або країна імені Налбандяна.

Головне щоб було цікаве, щоб там жили цікаві персонажі. Головне щоб вона була повна всяких несподіванок, переживань, страху, радощів і пригод.

Кожний етап нашої казкової пригоди дарує нам зустріч з новими друзями дарує нам нові переживання і закручує нас у водоверті подій. На

кожному етапі у деяких персонажів відбуватимуться конкретні події. І всі вони будуть зв'язані конкретними нами алгоритмом дій.

«Держава»

На нульовому етапі вибираємо « поле будучої боротьби». Це може бути “шахова дошка”, “чародійний ліс”, “звалище непотрібних речей”, і т. д. Головна територія де можна повернутися.

«Головні герої»

Краще якщо буде їх два – добрий та злий. Але головне пам'ятати, що можливо описувати психічні якості героя, але не дії які вони виконували.

«Дійство»

Щось повинно трапитися.

«Крадіжка. Викрадення. Зникнення»

Хтось десь щось вкрав, викрав, заховав, умкнув, поцупив. Це кульмінація зав'язки. Етап її стрімкого розвитку, рухи – як у відпущеної пружини. Починається навіжений пошук винні і хаотичне покарання безневинних. Головне тут – запустити механізм пошуку лиходіїв, підозрюваних, героїв уявних і теперішніх часів (принцип «творчої активності»). Головне – зрозуміти, визначитися, вибрати (принцип “селективності”): що робити? хто винуватий? кому і куди йти? «Маршрут»

“Іноді досягнення мети не представляє труднощі і не вимагає зусиль, але частіше за все досягнення пов'язані з подоланням труднощів і перешкод: зовнішніх і внутрішніх... Зовнішні не залежать від людини — це об'єктивні причини, перешкоди, протидії інших людей, природні катаклізми. Внутрішні залежать від самої людини — це небажання ділити чого-небудь, пасивність, страх, помилкова самолюбність (гординя), наявність внутрішніх суперечностей в переконаннях і др.” (Щоб подолати ці перешкоди необхідно проявити волю.)

На цьому етапі ми визначаємо маршрут нашого пошуку. Придумуємо “перехрестя долі”, вводимо нових персонажів, що допомагають або заважають їх подолати. Тут ми можемо втратити друзів, випробувань, що не витримали, або, навпаки (а може бути, внаслідок цього), подивитися на наших недругів новими очима. Вороги стають друзями, добрі — поганими. Все плутається. На перехрестях хочеться вибрати саме свій шлях, знайти свою нішу, свою точку відліку, людина повинна зробити не зовнішній вибір – куди піти - поїхати, а внутрішній — де конкретній людині буде комфортніше по своїй суті, призначенню, природі. Головне — знайти джерело конфлікту з оточенням і самим собою. На цьому етапі важливий процес придбання віртуального досвіду: досвіду спілкування, досвіду відношення, досвіду говорити, слухати, розуміти. Тут « — » міняється на «+». Герой придбаває нових друзів («яблуня», «піч» в російських народних казках). Чому? Тому що ми зробили для інших щось додатково і для себе щось незвичайне, подолали себе.

«Притулок лиходія»

Найголовніше тут — знайти місце його дислокації. Адже важливо не просто перемогти його, а знищити «розсадника зла» (навіть для футболістів важливіше перемогти супротивника на його території). Тут відбувається зворотний процес — пошук і перетягування на свою сторону колишніх соратників лиходія, ми намагаємося переконати, «відвести» його колишніх друзів, залишити його безголовим. Тут для позитивного героя важливо знайти свої резерви і використати їх.

«Зброя»

Тут відбувається одна з кульмінацій дійства – схватка “лиходія” і “героя”. Сутичка, як правило, починається з вибору зброї. Яким способом ми добиватимемося виконання задуманого? У кожного свої арсенали переваги ведення бою. І спочатку вони повинні бути рівними. Тут необхідне

протистояння: “сили – розуму”, “моральності – безпринципності”, “добра–зла”.

«Заздрісники»

Практично всі казки попереджають людину про те, що в його житті буде обов'язкова зрада. Хто зраджує головного героя? Так найближчі люди — брати, друзі, полюблені. І часто герой саме від цього залишається взагалі без сил.

Чому це відбувається? І чому саме тоді, коли неначебто все вже відбулося і обернулося в нашу сторону? Просто ми не зробили для них чогось обов'язкового, очікуваного і зрозумілого для них. Герой не робить чогось звичайного. («Що маємо — не бережемо, втративши — плачем» — як мовиться в прислів'ї.)

«Допомога друзів»

І коли здається, що сподіватися вже не на що і нема на кого, у друзів відкриваються нові можливості, вони пам'ятають добро, віддача від якої посилюється у декілька разів. (Так само, як звичайно посилюється і опір поганому.)

«Відкриття»

На цьому етапі у людини благородного, що довів це своїми вчинками, з'являються нові несподівані помічники навіть серед колишніх друзів Лиходія, оскільки вони вибирають собі нового господаря — що виграв сутичку.

У переможця завжди з'являється багато друзів, а той, що програв опиняється у вигнанні, втрачає свою силу і стає нікому не потрібен. В кращому разі — він зникає, лопається, розсипається, вибухає, в гіршому — над ним всі потішаються і сміються.

«Свято»

Все закінчується повним тріумфом — перемогою добра над злом. Великим святом. Відчуття перемоги посилюється наявністю великої кількості переможених різноманітних вишуканих лиходіїв і перешкодами (труднощами), які подолали «добрі» — наші. Свято, таким чином, організовується і відбувається не само по собі, а як би в нагороду за щось, за велику і потрібну працю. І тим віно грандіозніше і приємніше.

Ігри, які можуть бути використані вихователем

Повноцінного розвитку гра дітей сягає лише тоді, коли вихователь систематично і цілеспрямовано формує цю діяльність, відпрацьовує всі її основні компоненти. Так, при сюжетно-рольовій грі він виділяє для хлопців на фоні цілісного сюжету змісту і способів рольової взаємодії; в дидактичних іграх допомагає їм виділити і усвідомити правила, визначити послідовність дій і кінцевий результат, під час організації і проведення рухомих ігор знайомить із змістом правил і вимог до ігрових дій, розкриває значення ігрової символіки і функції ігрових атрибутів, допомагає оцінювати досягнення однолітків. Разом з цим вихователь керує і самостійними іграми дітей, обережно направляючи їх в потрібне русло за допомогою організації ігрового простору і спеціального підготовчого етапу гри.

1) Сюжетно-рольові ігри.

У дітей вже сформовані основні ігрові уміння, що дозволяють їм розгортати в процесі гри ряд взаємозв'язаних умовних наочних дій, відносити їх до певного персонажа (ролі).

Перед педагогом стоїть задача – стимулювати творчу активність дітей в грі. Цьому сприяє розгортання гри з включенням в неї різних ролей: з різних сфер соціального життя, з різних літературних творів, казок, а також з'єднання казкових і реальних персонажів.

Включення в загальний сюжет таких ролей активізує уяву дітей, їх фантазію, спонукає придумувати нові несподівані повороти подій, які об'єднують і роблять осмисленим сумісне існування і взаємодію таких різних

персонажів. При цьому вихователь враховує ігрові інтереси дітей, які в звичайних сумісних іграх часто не можуть реалізуватися. Педагог в сумісній з дітьми грі повинен показати, як можна розвернути сюжет з такими, здавалося б, несумісними ролями. Він всіляко заохочує дітей, які вводять в попередній план гри нові ситуації, події і дійових осіб, так як є показником вільного володіння ігровими способами діяльності і творчої активності дитини.

Створення обстановки для сюжетно-рольової гри або конструювання рахуючих предметів в ході вже розвернутого сюжету допомагає чітко позначити ігрову ситуацію, цікавіше здійснити ігрові дії, точніше погоджувати задум гри між її учасниками. Звичайно для цієї мети використовують будівельний матеріал готові деталі іграшок. При цьому важливо пам'ятати, що обстановка повинна бути не тільки зручною для гри, але і схожою на теперішній час, оскільки не всі діти відразу можуть сприймати чисто символічну, уявну ситуацію. Особливо це відноситься до групових ігор, де важливо для всіх учасників позначити ситуацію гри і предмети.

2) Ігри, що театралізуються.

Ігри що театралізуються, на відміну від сюжетно-рольових, пропонують наявність глядачів (однолітки, молодші діти, батьки). В їх процесі у дітей формується уміння за допомогою образотворчих засобів (інтонації, міміки, жесту) точно відтворювати ідею художнього твору і авторський текст. Ця складна діяльність вимагає обов'язкової участі дорослого, особливо в підготовчий її період. Щоб театралізовані ігри стали, по-справжньому видовищними, потрібно навчити хлопців не тільки способам виразного виконання, але і сформуванню у них уміння готувати місце для уявлень. Все це для дітей середнього дошкільного віку є нелегкою задачею.

3) Дидактичні ігри.

В учнів вихователь організовує і проводить дидактичні ігри як на заняттях, так і поза ними, вправи дітей в пізнаванні, розрізненні і визначенні

форми, величини, кольору, простору, звуків. За допомогою дидактичних ігор діти вчаться порівнювати і групувати предмети як по зовнішніх ознаках, так і по їх призначенню, вирішувати задачі; у них виховується зосередженість, увага, наполегливість, розвиваються пізнавальні здібності.

4) Музично-дидактичні ігри.

Музично-дидактичні ігри освоюються дітьми поступово. Ознайомлення з новою грою відбувається в основному під час музичних занять. Педагог знайомить дітей з правилами гри ставить перед ними певну дидактичну задачу. Спочатку вихователь є ініціатором проведення гри в групі, на прогулянці або в інші режимні процеси. Згодом діти можуть самостійно грати і без допомоги педагога, вибравши ведучого серед своїх товаришів. Навики, отримані дітьми в процесі розучування музично-дидактичних ігор, дозволяють їм успішніше виконувати завдання, пов'язані з різними видами музичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Аникеева Н.П. Воспитание игрою: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1987, 405с.
2. Баграмян Э.Р., Куранова И.И., Артемов А.В. Школьные экологические проекты //Экология и жизнь. – 2003. – №5. – С. 31-32.
3. Венгер Л.А. Игра как вид деятельности. – Вопросы психологии. – 1978. – №3. – С. 163-165.
4. Виховання дітей в грі: Допомога для вихователя подітій. саду/ Сост. А.К.Бондаренко, А.І. Матусик. – 2-е изд., перераб. і доп. –К.: Освіта, 1983.
5. Гін А. О. Прийоми педагогічної техніки: Вільний вибір. Відкритість. Діяльність. Зворотний зв'язок. Ідеальність: Посібник для вчителів.— Луганськ: Навчальна книга: Янтар, 2004.
6. Дерій І., Ілюха В.О. Екологія: Навч. посібн. – К.: Фітосоціоцентр, 1998. – 196с.
7. Дерябо С.Д., Ясвин В.Л. Экологическая педагогика и психология. – Р/н Д: Феникс, 1996.
8. Джабка С. Метод проектів як реалізація особистісно орієнтованого підходу у викладанні хімії //Хімія. Біологія. – 2003. - №65. – С. 3-6.
9. Дорогань Л.В. Экологические проекты школьников //Биология в школе. – 1999. - №4 – Журнал в журнале «Учителю экологии».
- 10.Ермаков Д.С., Суравегина И.Т. Учимся решать экологические проблемы // Биология в школе. – 2002. - №1,3 - Журнал в журнале «Учителю экологии».
- 11.Зверев И.Д. Екологія в школьному обучении. – М.: Знание, 1980. – 98с.

- 12.Зятева Л.А. Философско – педагогические воззрения отечественных ученых на проблему экологического воспитания //Педагогика. – 2002. - №7. – С.32-40.
- 13.Карташова І., Сергєєва М. Історичний нарис розвитку шкільної біологічної освіти. – Херсон: Літера, 2003. – 40с.
- 14.Коваль Н. С. Самостоятельная работа учащихся на уроках природоведения,— К: Рад.школа, 1982.
- 15.Комиссаров Б.Д. Методологические проблемы школьного биологического образования. – М.: Просвещение, 1991. – 159с.
- 16.Кулев А.В. Общая биология. 10 кл.: Метод. пособие. – СПб.: «Паритет», 2003. – 224с.
- 17.Макгиннис Р., Рябининс Н. Человек и природа: этика отношений. Развитие целей экологического образования в США и России //Учитель. – 1998. – №1. – С. 84-87.
- 18.Михайлова З. А. Игровые занимательные задачи для дошкольников: Пособие для воспитателя дет.сада –М.: Просвещение, 1985.
- 19.Назаренко В.М. Экологизированный курс химии: от темы к теме //Химия в школе. – 1994. - №6. – С. 41-53.
- 20.Небел Б. Наука об окружающей среде. – М.: Мир, 1995. – 356с.
- 21.Одум Ю. Экология: в 2 т. – М.: Мир, 1986. – Т.1-2.
- 22.Пономарева И.Н. Основные направления экологического образования в школах России. – СПб: Акцидент, 1997. – 287с.
- 23.Пономарева И.Н. Становление и развитие экологического образования в России //Биология в школе. – 2000. - №5,7; 2001 - №1,3,5.
- 24.Сердюк В. Екологічна освіта і виховання в школі //Біологія і хімія в школі. – 2003. - №6. – С. 44-47.

25. Соколов В.Е., Чернова Н.М. Экологическому образованию – глубокую научную основу //Биология в школе. – 1991. – №3. – С.24-29.
26. Суравегина И.Т. Содержание экологического образования в усовершенствованных программах по биологии //Биология в школе. – 1981. – С. 16-22.
27. Теплов Д.Л. Формирование экологического мировоззрения школьников //Биология в школе. – 2001. – №5 – Журнал в журнале “Учителю экологии”.
28. Примак А.В. Экологическая ситуация на Украине и ее мониторинг: анализ и перспективы. – К.: О-во «Знание», 1990.
29. Чего на свете не бывает?: Занимательные игры для детей от 3 до 6 лет/ Е. Л. Агаева, В. В. Брофмян и др.; Под ред. ОМ. Дьяченко, Е. Л. Агаевой. – М.: Просвещение, 1991.
30. Шмалей С.В. Екологічна особистість. – К.: Б-ка офіційних документів, 1999. – 232с.
31. Шмаков С.А. Игра и дети. – М.: Изд-во “Знание”, 1968.
32. Яновская М.Г. Творча гра у вихованні молодшого школяра: Метод. допомога для вчителів і вихователів. – К.: Освіта, 1974.
33. Ясвин В.А. Мир природы в мире игр: опыт формирования отношения к природе. – М.: Эко-Центр “Заповедники”, 1998.

Додаток

Перспективний план роботи вихователя з екологічного виховання дошкільнят молодшого віку

ОСІНЬ

Форми роботи	Молодший вік
Фронтальні заняття	Бесіди про осінь Мета: уточнювати уявлення про осінь як пору року (зміни в природі, сільськогосподарські роботи)
Частина заняття за іншими розділами	Що росте на грядці? Садовина й городина Осінні сільськогосподарські роботи Знайомство з городиною (картопля, морква, буряк, помідори, огірки, капуста) Розглядання картин «У саду», «На городі», «У полі»
Екскурсії, цільові прогулянки	Цільова прогулянка ділянкою дитячого садка Мета: уточнювати уявлення про осінь; старатися викликати естетичні переживання від краси осінньої природи; узагальнювати й активізувати словник Екскурсія до овочевої крамниці

<p>Бесіди</p>	<p>«Що нам осінь принесла?» «Барви осені» «Смачно — несмачно» «Моя ултоблена квітка» «Моя улюблена тварина» «Як мама заготовлює садовину й городину на зиму»</p>
<p>Праця</p>	<p>Прибирання листя на ділянці; збирання осіннього листя, насіння, квітів тощо. Збирання горобини, садовини. Підготовування птахів. Виставка «Дарунки осені»</p>
<p>Спостереження</p>	<p>Цикли спостережень за сонцем, опадами, ґрунтом, деревами, кущами, працею дорослих, комахами, птахами</p>
<p>Продуктивна діяльність</p>	<p>Малювання «Листопад» Ліплення «До лісу по гриби»</p>

<p>Розвивальні ігри</p>	<p>«Склади картинку» (сюжетні та пейзажні) «Відгадай вірш» (за уривком) « скажи далі» «Добери предмет за ознакою» «Сад і город» «Коли це буває?» (за сюжетними картинками)</p>
<p>Творчі ігри</p>	<p>«Різнобарвний парк»</p>
<p>Спілкування з дітьми інших груп</p>	<p>Спільні спортивні розваги, літературно-музичні свята Відвідування інших груп для огляду виставок, колективних робіт на теми: «Осене, у гості просимо», «Що нам осінь принесла?», «Барви осені»</p>
<p>Знайомство з творами художньої літератури</p>	<p>Вірші: Г. Усач «Де сходяться осінь і літо», Л. Костенко «Сьогодні зорі чомусь колючі...», О. Сенатович «Кумедні пожежники», С. Воробкевич«Осінь» Казки: М. Сингаївський «Як їжачок над лугом літав», «Зайцеві турботи», В. Сухомлинський «Осінь принесла золотисті стрічки»</p>

<p>Залучення аудіовізуальних засобів</p>	<p>Діафільми: «Праця в селі в різні пори року», «У селі восени», «Збирання врожаю» Репродукції картин: К. Білокур «Привіт урожаю», «Квіти і овочі», І. Михайлов «Овочі і фрукти», І. Левітан «Золота осінь», І. Похитонов «Жнива»</p>
<p>Свята й розваги</p>	<p>«У гостях у осені» Концерт «Осінь різнобарвна»</p>
<p>Інші форми роботи</p>	<p>Складання осінніх букетів</p>

ЗИМА

Форми роботи	Молодший вік
Фронтальні заняття	Зимонька-зима Мета: розширювати уявлення про зимові природні явища (морози, холодні вітри, сніг, замерзлі річки, день коротший за ніч), про зв'язки між живою і неживою природою (погола - стан воли)
Частина заняття за іншими розділами	Розглядання картини «Зимові розваги» Мета: систематизувати уявлення про зимові природні явища, стан неживої і живої природи, зимові забави дітей Як тварини готуються до зими Мета: давати уявлення про життя тварин
Екскурсії, цільові прогулянки	Екскурсії ділянкою Мета: ознайомлювати із зимовими явищами; привертати увагу дітей до вигляду дерев узимку Екскурсія до парку (середня група). Мета: закріплювати уявлення про характерні ознаки зими; виховувати любов до природи, вміння
Бесіди	«Що можна робити взимку?» «Зимові розваги»

Праця	Розчищення доріжок, згрібання снігу, будівництво зі снігу
Спостереження	Спостереження за таненням снігу Спостереження за замерзанням води
Продуктивна діяльність	Малювання: «Мій друг Сніговичок», «Оце так зима - снігу намела...», «Ялинка», «Дерево взимку», «Снігопад», «Посадили ми ялинку у дворі» Ліплення: «Новорічні подарунки», «Сніговик», «Хто живе в зимовому лісі?» Аплікація: «Прикрась
Продуктивна діяльність	мо ялинку», «Падає сніжок», «Новорічні ялинкові іграшки», «Дерева взимку»
Розвивальні ігри	«Знайди те, про що Розкажу», «Чого не стало?, «Чи так буває?», «Яка пора року?»

<p>Спілкування з дітьми інших груп</p>	<p>Спільне виготовлення прикрас для ялинки</p>
<p>Знайомство з творами художньої літератури</p>	<p>Лічилки, загадки про зиму Вірші: Л. Глібов «Зимова пісенька», Т. Коломієць «Ялинка у дворі», Б. Радиш «Білі птиці», А. Качан «Забілили сніги» Казки та оповідання: Н. Калініна «Сніговий колобок», С. Козлов «Зимова казка», І. Сенченко «Дощик розгук»</p>
<p>Залучення аудіовізуальних засобів</p>	<p>Діафільм «Зима в лісі» Слайди «Пори року» Картина «Зимові розваги»</p>
<p>Свята й розваги</p>	<p>Новорічне свято Театр «Снігуронька і лисиця» Драматизація «Зимівля звірів»</p>

ВЕСНА

Форми роботи	Молодший вік
Фронтальні заняття	Весна-красна (типове заняття) Мета: узагальнювати й поглиблювати знання про істотні ознаки сезону: стан погоди, основні весняні явища (стан рослин, тварин, діяльність людини в природі); учити
Екскурсії, цільові прогулянки	Цільова прогулянка «Покажімо Ведмедикові нашу ділянку» Мета: формувати уявлення про стан природи навесні, збагачувати й активізувати словник Екскурсія до грачівника Мета: знайомити з ознаками весни, формувати уявлення про поведінку граків навесні
Праця	Саджання в грядки насіння гороху Мета: сформувати знання про вигляд насіння гороху; навчати дослідницьких дій; сформувати навички саджання Саджання цибулі, квасолі, вівса
Спостереження	Спостереження за першоцвітами: учити називати три рослини й розрізняти їх за кольором, висотою, формою квітки Спостереження: - за зміною кольору та щільності снігу (відлига); - за бурульками; - за деревами (розвиток бруньок)

<p>Продуктивна діяльність</p>	<p>Малювання «Весна прийшла» Аплікація «Гарна квітка в подарунок мамі» Ліплення «Дід Мазай і зайці»</p>
<p>Розвивальні ігри</p>	<p>«Угадай за описом», «Коли це буває?», «Яка сьогодні погода?», «Яка пора року?», «Вибери й назви квіти, які ти знаєш», «Птахи, що прилітають навесні», «Збери букет» Лото «Квіти цвітуть», «Упізнай на смак», «Упізнай на запах»</p>
<p>Спілкування з дітьми інших груп</p>	<p>Екскурсії на сусідні ділянки для спостережень за цвітінням дерев (яблуня, груша, вишня)</p>
<p>Знайомство з творами художньої літератури</p>	<p>Веснянки «Весняночко-паняночко», «Ти, зозуленько сива», пісня «Ой, минула вже зима», приказки, загадки про весну Вірші: Г. Бойко «Соловейко», О. Олесь «Рости, рости, дощику, ярину»; М. Некрасов «Дід Мазай і зайці»</p>

<p align="center">Залучення аудіовізуальних засобів</p>	<p>Репродукції картин: М. Беркос «Диканька», І. Левітан «Березень», «Перша зелень», В. Пурвіт «Останній сніг», К. Юон «Березневе сонце»</p>
<p>Свята й розваги</p>	<p>Ранок «Здрастуй, весно!»</p>

ЛІТО

форми роботи	Молодший вік
Фронтальні заняття	<p>Жуки і метелики Мета: учити відрізняти метелика від жука; виховувати бережне ставлення до тварин</p> <p>Літо Мета: систематизувати знання дітей про літо (сонячно, тепло, багато трави, квітів, комах, птахів, дозрівають ягоди та фрукти): закріплю-</p>
Частина заняття за іншими розділами	<p>Істівні і неїстівні гриби. Отруйні і лікарські ягоди, рослини</p>
Екскурсії, цільові прогулянки	<p>Прогулянка на луку Мета: учити дітей розрізняти характерні ознаки однієї-двох рослин і називати їх; закріплювати знання про частини рослин (корінь, стебло, листок, квітка)</p> <p>Прогулянка до квітника Мета: закріплювати знання дітей про будову рослин, їхні назви</p> <p>Прогулянка до лісу Мета: формувати уявлення дітей про ліс як місце життя різних рослин, комах, птахів і звірів: учити розрізняти де-</p>
Екскурсії, цільові прогулянки	<p>Екскурсія до водойми Мета: учити спостерігати, установлювати зв'язок між поведінкою тварин і умовами середовища</p>

<p style="text-align: center;">Праця</p>	<p>Догляд за рослинами у квітнику. Збирання насіння наприкінці літа</p>
<p style="text-align: center;">Спостереження</p>	<p>Гроза, веселка, вітер, дощ Квітник: підтримувати інтерес до рослин, учити розглядати їхню будову Комахи: розглядати забарвлення, спосіб пересування Дерева: розглядати кору, гілки, листя</p>
<p style="text-align: center;">Дослідницька діяльність</p>	<p>Залежність рослини від сонячного освітлення Властивості піску та глини у взаємодії з водою</p>

<p>Продуктивна діяльність</p>	<p>Ліплення: «Гриби для їжачка», «Курка й курчата», «Півник із родиною», «Пташки» Аплікація: «Колобок котить ся доріжкою», «Лука з квітами», «Метелики літають», «Візерунок із квітів», «Пташки в гнізді» Мальовання: «Лука з квітами», «Жуки на галявині», «Курчата», «Я знайшов грибок»</p>
<p>Розвивальні ігри</p>	<p>«Угадай, що де росте», «Знайди й покажи такий самий», «Яка сьогодні погода?»</p>
<p>Творчі ігри</p>	<p>«У зоопарку»</p>

<p>Знайомство з творами художньої літератури</p>	<p>Пісні, прислів'я, загадки про літо Вірші: П. Тичина «А я у гай ходила», М. Познанська «Мій квітник» Казки, оповідання: П. Король «Польовий бублик», І. Сенченко «Як Олеся заснула у квітці»</p>
<p>Залучення аудіовізуальних засобів</p>	<p>Картинки із серії «Наша Таня» Картини: К. Білокур «Польові квіти», «Буйна», «Квіти за тином», А. Куїнджі «Березовий гай», С. Шишко «Червоні маки»</p>
<p>Свята й розваги</p>	<p>«Бал квітів» «Веселий городній концерт» «Розваги з водою» «Подорож до лісу»</p>